

Stockholms universitet
Institutionen för socialt arbete
VT2007

Att ha pappa i fängelse

Socialtjänstens arbete med barn

till frihetsberövade fäder

Författare: Jessica Juringe och Veronica Svensson
Handledare: Yvonne Sjöblom

”Att ha pappa i fängelse. Socialtjänstens arbete med barn till frihetsberövade fäder.”
Jessica Juringe och Veronica Svensson

ABSTRACT

The aim with the study was, that through a qualitative research approach, to examine in which way social services employees perceive information about children with incarcerated fathers and how they furthermore relates to the child's right to both parents in these situations. Seven interviews were implemented with social workers in the Stockholm County to obtain information on the following questions; how the children's needs are noticed at the social services, how employees discuss the child's right to their incarcerated father and which possibilities and obstacles social workers experience to promote contact between the child and the father. The ecology of human development theory was used in the analysis. The conclusions are that children with incarcerated fathers seldom is noticed at the social services as a result of inadequate cooperation between authorities but also due to whether the social services should be responsible for the children. Furthermore, children always have the right to maintain contact with their incarcerated father, with exceptions for situations where physical or sexual abuse have occurred. Social workers may contribute to contact by awarding a contact person, in cases where the mother is insufficient. Finally, individual assessments must always be done with considerations to the individual child.

Key words: contact, children, rights, incarcerated, social services

Nyckelord: umgänge, barn, rättighet, frihetsberövad, socialtjänst

INNEHÅLL

1. Inledning	6
2. Syfte	7
2.1 Frågeställningar	7
2.2 Studiens avgränsningar	7
3. Begrepp	8
3.1 Barn	8
3.2 Rättighet	8
3.3 Frihetsberövad	8
3.4 Anställda på socialtjänsten	8
4. Bakgrund.....	9
4.1 Barnkonventionen	9
4.2 Socialtjänstens ansvar	9
4.3 Kriminalvårdens ansvar.....	11
4.4 Polisens ansvar	11
5. Tidigare forskning.....	12
5.1 En osynlig grupp	12
5.2 Samverkan mellan socialtjänst och kriminalvård.....	12
5.3 Rätten till båda föräldrarna.....	14
5.4 Barns behov av båda föräldrarna.....	14
5.4.1 <i>Konsekvenser av uppbrott och separationer vid ett frihetsberövande.....</i>	<i>15</i>
5.4.2 <i>Vad barn behöver veta om frihetsberövandet</i>	<i>16</i>
5.5 Kontakt mellan barnet och den frihetsberövade fadern.....	17
5.5.1 <i>Möjligheter.....</i>	<i>17</i>
5.5.2 <i>Hinder.....</i>	<i>17</i>
5.5.3 <i>Faderns roll.....</i>	<i>18</i>
6. Teoretisk utgångspunkt	18
6.1 Den utvecklingsekologiska teorin - bakgrund.....	19
6.2 PPCT-modellen	19
6.2.1 <i>Process</i>	<i>20</i>
6.2.2 <i>Person.....</i>	<i>20</i>
6.2.3 <i>Context</i>	<i>20</i>
6.2.4 <i>Tid.....</i>	<i>22</i>

6.3 Tillämpning av teorin	22
7. Metod.....	22
7.1 Metodval.....	22
7.2 Population, urval och bortfall.....	23
7.3 Datainsamling.....	24
7.3.1 Litteratur och forskning	24
7.3.2 Genomförandet av intervjuerna	24
7.4 Bearbetning av data.....	25
7.5 Validitet.....	26
7.6 Reliabilitet	26
7.7 Generaliserbarhet.....	27
7.8 Etiska överväganden	27
7.9 Möjliga problem och felkällor.....	28
8. Resultat.....	29
8.1 Bakgrundsinformation.....	29
8.1.1 Intervjupersonerna.....	29
8.2 Socialtjänstens arbete	30
8.2.1 Hur socialtjänsten kommer i kontakt med barnen	30
8.2.2 Socialtjänstens riktlinjer och resurser	32
8.2.3 Ansvar.....	33
8.3 Barnets behov av och rätten till båda föräldrarna.....	34
8.3.1 Behov vid ett frihetsberövande.....	34
8.3.2 Rätten till båda föräldrarna	35
8.3.3 Barnperspektivet och barnets bästa	36
8.4 Den frihetsberövade fadern	37
8.4.1 Familjens påverkan.....	37
8.4.2 Faderns föräldraskap.....	38
8.5 Kontakt och umgänge.....	40
8.5.1 Hur socialtjänsten kan bidra till kontakt och umgänge	40
8.5.2 Lämpligheten att barnet träffar sin pappa	42
8.6 Samarbete	43
8.6.1 Socialtjänsten, polisen och kriminalvården	43
8.6.2 Bryggan.....	44

9. Analys	45
9.1 Samhällsstruktur och värderingar - makronivå	45
9.2 Socialtjänstens arbete - exonivå	46
9.3 Faktorer i familj och miljö - mesonivå.....	48
9.4 Barns behov och föräldrars förmåga - mikronivå	49
10. Slutdiskussion	51
10.1 Barnen uppmärksammas sällan hos socialtjänsten.....	51
10.2 Barn har rätt till båda sina föräldrar	52
10.3 Kontaktperson eller barnets mamma möjliggör kontakt och umgänge.....	54
10.4 Metoddiskussion.....	54
10.5 Förslag på fortsatt forskning	55
Referenser	56

1. Inledning

Barnets bästa, barnets rätt att komma till tals samt barnets behov av och rätt till båda sina föräldrar går som en röd tråd i Förenta Nationernas (FN) konvention om barnets rättigheter (Utrikesdepartementet, 2002). Alla länder i världen med undantag från USA och Somalia har ratificerat barnkonventionen. Sverige ratificerade barnkonventionen 1989 vilket innebär en förpliktelse att följa konventionens bestämmelser. Andersson och Hollander (1996) påpekar dock att det inte finns några sanktioner att tillgripa mot stater som inte följer barnkonventionen. Socialtjänstlagen kompletterades 1998 med bestämmelser utifrån artiklarna i barnkonventionen i syfte att stärka barns ställning inom socialtjänsten (Barnombudsmannen, 2004). Enligt FN:s barnkonvention och socialtjänstlagen har barn rätt till båda föräldrarna utom då det strider mot barnets bästa. I Föräldrabalken (FB) stadgas att båda vårdnadshavarna har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med så långt som möjligt tillgodoses. Vad händer när barnets föräldrar inte tar ansvaret för att tillgodose barnets behov av kontakt och umgänge med båda föräldrarna?

Barn till frihetsberövade föräldrar uppmärksammas varken i den internationella eller nationella forskningen. De lyfts fram som en relativt osynlig grupp i samhället (Barnombudsmannen, 2004). Bristen på statistik över antalet barn som har frihetsberövade föräldrar ses som väsentlig anledning till att dessa barn förblir osynliga enligt Seymour (1998). Det finns idag ingen befintlig statistik på hur många barn i Sverige som har frihetsberövade föräldrar. Uppskattningsvis finns mellan 8000-10 000 barn (Barnombudsmannen, 2004).

Enligt Barnombudsmannen (2004) är det samhället som har det övergripande ansvaret för att barn med frihetsberövade föräldrar ska kunna fortsätta ha en bra kontakt med båda sina föräldrar. Det är i huvudsak polis och kriminalvård som kommer i kontakt med den frihetsberövade. I en rapport från Kriminalvårdsstyrelsen och Socialstyrelsen (1998) framkommer att socialtjänsten bör ha resurser, utarbetade metoder samt beredskap för att kunna hantera och följa upp anmälningar från polis, åklagare och kriminalvård när en förälder frihetsberövas. Det har inte framkommit att några uppföljningar har gjorts kring socialtjänstens arbete med barn till frihetsberövade föräldrar sedan rapporten publicerades. Vilken hjälp och vilket stöd upplever anställda på socialtjänsten att de kan ge dessa barn? Hur tänker och resonerar socialtjänstanställda kring barnets rätt till båda föräldrarna – har barnet rätt till båda föräldrarna när fadern är frihetsberövad?

2. Syfte

Syftet med studien är att undersöka på vilket sätt socialtjänstanställda i sitt arbete kommer i kontakt med barn till frihetsberövade fäder och hur de vidare förhåller sig till barnets rätt till båda föräldrarna i dessa situationer.

2.1 Frågeställningar

1. Hur uppmärksammas och synliggörs barnen och dess behov hos socialtjänsten?
2. Hur resonerar anställda inom socialtjänsten kring barnets rätt till båda föräldrarna när fadern är frihetsberövad?
3. Vilka möjligheter respektive hinder för kontakt och umgänge mellan barnet och den frihetsberövade fadern upplever socialtjänstanställda i sitt arbete?

2.2 Studiens avgränsningar

Synen på män och kvinnor som föräldrar skiljer sig åt i den sociala barnvården och socialtjänsten gör enligt Pettersson (2006) en skillnad på män och kvinnor då de i utredningsarbetet ställer olika krav på faders och mödrars föräldraskap. Detta har medfört att socialtjänstens insatser i huvudsak har inriktats mot mödrarna då kvinnan ses som primär vårdgivare. Hindberg (1999) påpekar att det i många kulturer läggs ett större ansvar på kvinnan än mannen för föräldraskapet. Även bestämmelser och riktlinjer inom kriminalvården ser olika ut beroende på om det är fadern eller modern som frihetsberövas (Kriminalvården, 2007). I de fall då modern frihetsberövas har hon i Sverige rätt att medföra sitt spädbarn (0-12 månader) i anstalt. Johnson och Waldfogel (2002) skriver att då modern frihetsberövas placeras barnet ofta utanför hemmet, hos mor- och farföräldrarna eller i familjehem. I de fall där pappan å andra sidan döms till fängelse finns ofta en mamma som försöker upprätthålla och ge barnet en trygg vardag (Barnombudsmannen, 2004).

Utifrån ovanstående skillnader och förutsättningar för frihetsberövade män och kvinnor och att modern ofta ses som primär vårdgivare samt att fadern inte tillmäts lika stor betydelse i rollen som förälder, avgränsas studien till att fokusera på frihetsberövade fäder.

3. Begrepp

3.1 Barn

I socialtjänstlagen avses varje människa under 18 år som barn. I studien används socialtjänstlagens definition och några ytterligare avgränsningar avseende barns åldrar har inte gjorts.

3.2 Rättighet

Med rättigheter avses i studien dels mänskliga rättigheter utifrån FN:s barnkonvention, dels juridiska rättigheter utifrån föräldrabalken och socialtjänstlagens bestämmelser om barns rätt till båda föräldrarna. Med juridiska rättigheter avses rättsregler som återfinns i lagtexter. I studien används Andersson och Hollanders (1996) definition och innebörd av juridiska rättigheter. De framhåller att det måste finnas vissa förutsättningar för juridiska rättigheter. Rättigheten måste dels finnas preciserad i lag, dels vara utkrävbar, det vill säga att det måste finnas resurser för att tillgodose rättigheten.

3.3 Frihetsberövad

Med frihetsberövande avses ett ingrepp som innebär att någon genom inspärning eller övervakning är hindrad att förflytta sig utanför ett rum eller ett annat relativt starkt begränsat område (Nationalencyklopedin, 2007). Det kan handla om gripande, omhändertagande, häktning, anhållande, arrestering, sluten vård och fängelse. I studien avses frihetsberövad de fall där kriminalvården är ansvarig för den frihetsberövade genom häktning eller anhållande samt verkställigheten av straff i fängelse eller frivård.

3.4 Anställda på socialtjänsten

Med anställda på socialtjänsten avses i denna studie socialsekreterare, familjehemssekreterare, enhetschef samt samordnare (arbetsledare för socialsekreterare) som är verksamma inom socialtjänstens familj-, barn- och ungdomsenheter.

4. Bakgrund

Enligt Barnombudsmannen (2004) är det samhället som har det övergripande ansvaret för att barn med frihetsberövade föräldrar ska kunna fortsätta ha en bra kontakt med sina föräldrar. Polis och kriminalvård är de myndigheter som kommer i kontakt med den frihetsberövade fadern och de har möjligheten att uppmärksamma den frihetsberövades barn. Enligt socialtjänstlagen (SoL) har socialtjänsten ett övergripande yttersta ansvar för barn som riskerar att fara illa och socialtjänsten har även ansvar för att samverka med andra myndigheter. Socialtjänstlagen har kompletterats med bestämmelser utifrån barnkonventionen.

Det är i huvudsak socialtjänst, kriminalvård och polis som kan anses ha ett samhälleligt ansvar för barn till frihetsberövade. Nedan kommer berörda delar av barnkonventionen samt respektive myndighets formella och lagstadgade ansvar att redovisas.

4.1 Barnkonventionen

FN:s konvention om barns rättigheter innehåller ett barnperspektiv med artiklar som framhåller respekt för barnet och dess rätt till båda föräldrarna, utom då det strider mot barnets bästa (Utrikesdepartementet, 2002). Barnkonventionen bygger på principen att det är föräldrarna/vårdnadshavarna som har ansvaret för barnets fostran och utveckling. Grunden för principen är barnets bästa och inte föräldrarnas (SOU 2000:77). I artikel 9 står det skrivet att konventionsstaterna ska respektera rätten för barn som är skilt från den ena av eller båda föräldrarna och att barnet regelbundet ska upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna. Detta gäller utom i situationer då det strider mot barnets bästa (Utrikesdepartementet, 2002).

4.2 Socialtjänstens ansvar

Enligt socialtjänstlagen har socialtjänsten det lagstadgade yttersta ansvaret för att den som vistas i kommunen får det stöd och hjälp denne behöver. Alla socialförvaltningar i landet arbetar utifrån SoL och respektive kommun har ansvar för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialtjänstens samarbete med hemmet betonas särskilt i lagen för att barn och ungdomar ska utvecklas gynnsamt fysiskt, psykiskt och socialt (Andersson & Hollander, 1996). Socialnämnden är skyldig att ingripa om nämnden får kännedom att ett barn far illa. Vad det gäller barns rättigheter är följande paragrafer i SoL viktiga;

När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.

Med barn avses varje människa under 18 år (SoL 1 kap. 2 §).

När en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas.

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad

(SoL 3 kap. 5 § 2 st.).

Socialnämnden skall i frågor som rör barn som far illa eller riskera att fara illa

samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs (SoL 5 kap. 1 a §).

Socialtjänstlagen kompletterades 2006 med en paragraf (SoL 5 kap. 11 §) för att uppmärksamma och stärka brottsoffers ställning. Socialnämnden bör beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp.

Föräldrabalken (FB) är förutom socialtjänstlagen viktig för socialtjänstens arbete med barn där bestämmelser om barns rätt till trygghet, omvårdnad och god fostran finns samt vem som ska ha vårdnaden om barnet (Andersson & Hollander, 1996). Lagen betonar att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömning om vad som är bäst för barnet ska det särskilt fästas vikt vid barnets rättighet och behov av nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Barnet skall ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med.

Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en

förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses (FB 6 kap. 15 §).

Huvudansvaret för barns uppväxtvillkor ligger hos föräldrarna. När föräldrarna inte har möjlighet eller inte tar ansvaret, måste socialtjänsten ansvara för barnen (Barnombudsmannen, 2004). Det är enligt Kriminalvårdsstyrelsens och Socialstyrelsens rapport (1998) socialtjänstens ansvar att hjälpa barn som behöver professionell hjälp att bearbeta den känslomässiga kris som separationen från den frihetsberövade föräldern innebär.

Socialtjänsten har enligt socialtjänstlagen ansvar för att i uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänsten och erbjuda grupper och enskilda sin hjälp (SoL 3 kap. 4 §). I samma paragraf framkommer att socialtjänsten har ett övergripande ansvar för samverkan med andra myndigheter och organisationer.

4.3 Kriminalvårdens ansvar

I kriminalvårdens arbete finns ingen verksamhet som direkt riktar sig mot barn, bortsett från ett mindre antal spädbarn, som varje år intas i häkte eller anstalt tillsammans med mamman (Hedin, 2000). Barn har därför länge varit en osynlig grupp inom kriminalvården. För att förbättra barnperspektivet inom kriminalvården beslutade Kriminalvårdsstyrelsen 2005 att det ska finnas barnansvariga på varje anstalt, häkte och frivård (Kriminalvården, 2007). De barnansvariga är kriminalvårdare som har ett särskilt ansvar för barnfrågor och de har till uppgift att sprida kunskap om barnkonventionen, att informera om hur kriminalvården bäst behandlar och tar hand om barn samt att ha kunskap om relevanta regelverk (ibid.). Barnombudsmannen (2004) påpekar vikten av att kriminalvårdsanställda redan vid den första kontakten i häktet frågar den intagne huruvida han har barn. Detta för att kunna uppmärksamma barnet och dess eventuella behov av stöd och hjälp men även för att kunna bidra till barnets rätt att upprätthålla kontakt med fadern under den frihetsberövade tiden.

Kriminalvården har sedan den 1 juli 2003 skyldighet att anmäla till socialnämnden när barn riskerar att fara illa (Proposition 2002/03:53). Detta regleras i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL) och lagen (1976:371) om behandling av häktade och anhållna med flera och hänvisas till SoL 14 kap. 1 §. I propositionen framkommer att syftet med lagändringen var att sprida kunskap om anmälningsplikten. I Kriminalvårdsstyrelsens och Socialstyrelsens rapport (1998) föreslogs att kriminalvårdsanställda skulle få samma anmälningskyldighet som polis och åklagare.

4.4 Polisens ansvar

Polisen har enligt polislagen (1984:387) skyldighet att samarbeta och informera socialtjänsten om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av socialtjänsten. Polislagen nämner dock inte särskilt barn och deras behov av skydd men hänsyn bör tas till barns behov när föräldrar grips och frihetsberövas (Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, 1998).

5. Tidigare forskning

Det har inte framkommit någon nationell vetenskaplig forskning om barn till frihetsberövade föräldrar. Författaren Mie Melin framstår som den som har mest kunskap på området och hon har publicerat en stor del av materialet utgivet av Rädda Barnen. Förutom Melin är det publicerade rapporter från Barnombudsmannen och Kriminalvårdsstyrelsen som finns tillgängliga. Gällande internationell forskning är det framförallt amerikansk och brittisk som är framträdande. Creasia Finney Hairston, amerikansk professor i socialt arbete, förefaller vara den framstående forskaren på området och har intresserat sig för hur frihetsberövandet påverkar familjen. Vidare har Mazza forskat kring barns känslomässiga och sociala behov vid ett frihetsberövande.

5.1 En osynlig grupp

I Sverige anses bristen på statistik och samverkan mellan myndigheter som två viktiga orsaker till att barn till frihetsberövade föräldrar förblir en relativt osynlig grupp i samhället (Barnombudsmannen, 2004). Liknande förhållanden råder i USA och England och Hairston (1998) framhåller att barn till frihetsberövade föräldrar är en osynlig grupp och påpekar att barnen inte systematiskt uppmärksammas i den sociala barnvården när fadern frihetsberövas. Enligt Seymour (1998) finns i USA inga rutiner för att samla in data kring barnen och därför förblir det oklart hur många som är drabbade, vilka de är och var de bor. I England finns inte heller någon ansvarig myndighet eller några rutiner för att uppmärksamma barnen (Save the Children, 1998). Save the Children i England (Englands motsvarighet till Rädda Barnen) har lyft fram lärare som en viktig yrkesgrupp som kommer i kontakt med barnen och som kan göra socialtjänsten uppmärksamma på barnens situation. Skola och lärare kan omvänt behöva information från socialtjänsten om barnets livssituation för att kunna ge barnet stöd (ibid.).

5.2 Samverkan mellan socialtjänst och kriminalvård

Mot bakgrund av FN-konventionen om barns rättigheter och att barn till frihetsberövade föräldrar sällan uppmärksammas fick Kriminalvårdsstyrelsen och Socialstyrelsen (1998) i uppdrag av regeringen att gemensamt se över förhållandena för barn med frihetsberövade föräldrar som är intagna i häkte eller på anstalt inom kriminalvården. I direktiven ingick att se över barns behov av stöd när föräldrar blir gripna eller frihetsberövade och att undersöka möjligheterna till kontakt mellan frihetsberövade föräldrar och deras barn.

Uppdraget resulterade i rapporten "Barn med frihetsberövade föräldrar" (Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, 1998). I rapporten uppmärksammas att barn till frihetsberövade föräldrar ofta kan antas behöva stöd från socialtjänsten och därför är det nödvändigt att kriminalvården uppmärksammar barnen till socialtjänsten. När en intagen står inför en frigivning kan det också finnas skäl för kriminalvården att ta kontakt med socialtjänsten. Det kan finnas skäl för anmälan både när det finns en risk att föräldern kommer att fortsätta utöva våld mot familjen om sådana omständigheter förekommit innan frihetsberövandet och när den intagen har avtjänat ett långt fängelsestraff. I sådana situationer kan barnet behöva något slags stöd från socialtjänstens sida. Ytterligare en situation när det kan vara aktuellt att göra en anmälan till socialtjänsten är om kriminalvården får kännedom om att barn vistas i missbruksmiljöer eller andra miljöer som är olämpliga eller skadliga för barn (ibid.). Trots detta saknar många inom kriminalvården enligt Barnombudsmannen (2004) erfarenhet av att göra anmälningar till socialnämnden.

I rapporten från Kriminalvårdsstyrelsen och Socialstyrelsen (1998) framkommer att kriminalvårdsanställda ger uttryck för att socialtjänsten alltför sällan tar sitt ansvar när kriminalvården efterfrågar hjälp. Det kan handla om lämpligheten att ett barn har kontakt med sin förälder i fängelse eller hur en sådan kontakt ska kunna lösas i praktiken om det inte finns anhöriga som kan bidra till kontakten. Anställda inom socialtjänsten å andra sidan menar att bristande samverkan dels beror på att kriminalvårdsanställda inte uppmärksammar socialtjänsten på att en förälder tagits in på anstalt eller i häkte, dels att kriminalvården inte i tillräckligt stor utsträckning tar hänsyn till kontakten med barnet när beslut fattas om var den intagne ska placeras eller vid beslut om permissioner (ibid.). Hairston (1998) bekräftar att kriminalvården och den sociala barnvården inte har ett utvecklat samarbete. Kriminalvården har ett säkerhets- och straffperspektiv medan den sociala barnvården ser till föräldrarättigheter och att bibehålla familjerelationer.

En viktig slutsats från Kriminalvårdsstyrelsens och Socialstyrelsens rapport (1998) är att kunskapen om dessa barn och deras förhållanden är bristfällig. Det är därför angeläget att ansvariga myndigheter skapar informationsrutiner så att barn, anhöriga och andra vårdgivare kan få det stöd och hjälp de behöver (ibid.). I rapporten påpekas även vikten av att socialtjänsten har resurser, utarbetade metoder och beredskap för att kunna hantera och följa upp anmälningar från polis, åklagare och kriminalvård när en förälder frihetsberövas (ibid.). Hobohm (2003) skriver att socialtjänsten är skyldig att hjälpa till även om det i praktiken inte alltid finns tillräckliga resurser.

5.3 Rätten till båda föräldrarna

Barns rätt till båda föräldrarna innebär enligt Kihlbom (1998) att ha tillgång till båda föräldrarna i fysisk, psykologisk och känslomässig mening. Hänsyn måste dock tas till det enskilda fallet, det är barnets rättighet och behov av föräldrarna som ska vara utgångspunkten, föräldrar har ingen motsvarande rättighet (Barnombudsmannen, 2004). Barn behöver sina föräldrar och även om en förälder begår brott så innebär inte det att han eller hon är diskvalificerad som förälder (Melin, 1998a).

Föräldrabalken (FB) har tidigare nämnts och i denna lag regleras relationen mellan föräldrar och barn. Enligt FB kan domstolen besluta att barnet ska träffa sin frihetsberövade förälder trots att den hemmavarande föräldern motsätter sig det (Melin, 1998a). Barnombudsmannen (2004) påpekar att barnets och föräldrarnas behov av kontakt inte alltid överensstämmer, men barnets rätt till kontakt med sin förälder är viktigast. Bedömning av vad som är bäst för barnet måste alltid ske individuellt eftersom det inte alltid är till barnets bästa att träffa den frihetsberövade föräldern (ibid.).

5.4 Barns behov av båda föräldrarna

Andersson och Hollander (1996) framhåller att det i barnavårdsforskning finns två begrepp som särskilt lyfts fram vad det gäller barnets behov av båda föräldrarna; *varaktighet* i form av trygghet och stabilitet i familje- och vardagslivet samt *identitet* genom att behålla relationer med viktiga personer i det förflutna och ha kontakt med sin ursprungsfamilj. Enligt författarna är ett av barns grundläggande behov att känna tillhörighet och så gott det går slippa utsättas för avbrott i betydelsefulla relationer. Författarna påpekar att barns rätt till kontinuitet och stabilitet bör vara ett övergripande mål för alla hjälpinsatser. För att kunna underlätta barnets och den frihetsberövade faderns kontakt under anstaltsvistelsen är det enligt Hairston (1998) viktigt att ha kunskaper om de negativa effekter som separationer från biologiska föräldrar skapar hos barn, kunskaper om faders betydelse i barns utveckling samt vikten av att bibehålla en regelbunden kontakt under tiden av separation.

Föräldrars omsorgsförmåga måste bedömas med utgångspunkt från barnets behov vilka förändras med barnets ålder och mognad. Att kunna prioritera och skilja barnets behov från sina egna som förälder är en viktig del av omsorgen (Hindberg, 1999). Melin (1998b) skriver att i de fall då fadern frihetsberövas kan modern vara så fylld av sina egna problem att barnets behov hamnar i skymundan.

I Kriminalvårdsstyrelsens och Socialstyrelsens rapport (1998) har poliser och socialsekreterare intervjuats. De ger uttryck för att när en förälder blir frihetsberövad faller ansvaret för den dagliga omsorgen i de flesta fall på den andra föräldern eller någon närstående vilket oftast sker utan att myndigheterna får vetskap om familjens situation och därför inte vidtar några särskilda åtgärder.

5.4.1 Konsekvenser av uppbrott och separationer vid ett frihetsberövande

Melin (1998a) lyfter fram att barn påverkas olika när de skiljs från sina föräldrar. Vanligtvis diskuteras barns separationer utifrån att föräldrarna separerar, att en eller båda föräldrarna dör eller att barnet omhändertas och placeras utanför hemmet. I dessa situationer kan familjen oftast räkna med omgivningens stöd och medkänsla. Vid ett frihetsberövande är det inte ovanligt att familjen isolerar sig då skulden och skammen hindrar familjen från att berätta. Om omgivningen till följd av förälderns brott tar avstånd från familjen straffas barnet dubbelt, dels av faderns plötsliga försvinnande, dels av omgivningens dömande inställning (ibid.). Arditti (2005) uppmärksammar att synen på familjens "rätt" att få sörja efter ett frihetsberövande kan uppfattas olika. Omgivningen och samhället kan definiera förlusten som frivillig, att fadern och indirekt hemmavarande mamma och barn, får skylla sig själva. Familjen däremot kan se på förlusten som en ofrivillig separation.

Enligt Melin (1998a) förlorar många barn kontakten med sina fäder när de frihetsberövas och det diskuteras sällan om hur barnen påverkas av separationen. Melin skriver att påverkan är beroende av barnets ålder och mognad, hur nära relation de haft till sin far, om barnet har varit med vid gripandet samt om barnet tillåts ha någon kontakt med den frihetsberövade fadern. När en förälder, som lever tillsammans med sitt barn, grips och frihetsberövas hamnar barnet i de flesta fall i en känslomässig kris som kan innebära att stöd från socialtjänsten kan behövas (Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, 1998). Plötsliga separationer väcker starka sorgreaktioner, såsom ångslan, skuld, vrede och en yttre likgiltighet (Melin, 1998a).

Under barnets tidiga levnadsår har de behov av föräldrarnas känslomässiga trygghet utan längre avbrott (Ewelöf, Sverne, & Singer, 2004). För små barn utgör den plötsliga förlusten som frihetsberövandet innebär den största påfrestningen medan det för äldre barn kan vara minst lika svårt att behöva ifrågasätta bilden och värderingen av sin pappa (Kriminalvården, 1999). Melin (1998b) skriver att det inte är ovanligt att det äldsta barnet i familjen tar på sig ett stort ansvar för yngre syskon. Hur djup och allvarlig reaktionen blir beror på hur svår och omfattande separationen är, vilket utrymme sorgen får och vilken hjälp barnet får att bearbeta

sorgen (Melin, 1998a). Enligt Mazza (2002) har barn som inte får stöd och hjälp till bearbetning av det trauma som frihetsberövandet av föräldern innebär, fem gånger större risk att själva i framtiden bli frihetsberövade.

Seymour (1998) uppmärksammar att frihetsberövade föräldrar kan vara en riskfaktor för att barnet far eller har farit illa. En förälders inblandning i brottslighet innan frihetsberövandet kan vara symptom på familjeproblem eller orsaker som hindrat föräldern från att ge adekvat vård och omsorg. Även Melin (1998b) uttrycker att barnets kontakt med fadern redan innan frihetsberövandet kan ha varit bristfällig till följd av eventuellt missbruk och kriminalitet. Bloom & Philips (1998) påpekar att barnet kan känna rädsla för sin pappa och fängelsestraffet kan då ha en lugnande effekt på barnet och familjelivet. Det är viktigt att barnet får hjälp att hålla isär brottet och fadern som person (Kriminalvården, 1999).

5.4.2 Vad barn behöver veta om frihetsberövandet

Ska barnet veta sanningen att pappa sitter i fängelse? Enligt Melin (1998b) är det svårt att ta ställning till vad den vuxne ska säga till barnet angående frihetsberövandet och på vilket sätt. Det är inte ovanligt att vuxna hittar på halvsanningar, olika bortförklaringar och undviker att prata med barn om det som kan göra dem ledsna men sorgen finns där ändå vare sig man pratar om den eller inte. Ju mindre vetskap ett barn har om vad som hänt om varför pappa plötsligt försvunnit, desto mer fyller det på med sin egen fantasi vilket ofta är mycket värre än verkligheten (ibid.). Kihlbom (1998) nämner att det är bättre att barnet vet att pappa sitter i fängelse och varför, än att det har vaga föreställningar om var han befinner sig vilket kan skapa osäkerhet hos barnet. Hänsyn måste tas till barnets ålder och mognad i fråga om vad barnet bör veta om frihetsberövandet (Kriminalvården, 1999). Barn tar ofta på sig skulden för faderns inblandning i brottslighet vilket till stor del handlar om kognitiv egocentrism (Aronsson, 1996). Detta innebär att barnet utgår från sig själv i sin förståelse och barnet har inte samma förmåga som vuxna att ta andras perspektiv.

Mazza (2002) uppmärksammar att män som är frihetsberövade ibland säger till sina barn att de är oskyldiga och inte har begått något brott. Mazza skriver vidare att oavsett om dessa uttalanden är falska eller sanna påverkar det barnets känsla av säkerhet. Om barnets föräldrar kan bli hämtade och skickade till fängelse för att inte ha gjort någonting fel, kan barn få en uppfattning om att det kan hända deras mamma eller andra familjemedlemmar när som helst.

5.5 Kontakt mellan barnet och den frihetsberövade fadern

Barnombudsmannen (2004) lyfter fram att kriminalvården och socialtjänsten har ett ansvar att tillsammans förbättra barnets möjligheter till kontakt med sin frihetsberövade fader och att barnet därigenom får sina behov tillgodosedda.

5.5.1 Möjligheter

I lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL) samt i kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd regleras möjligheter till kontakt mellan barnet och fadern under den frihetsberövade tiden, vilka är permissioner, telefonkontakt, brev och besök (Kriminalvården, 2007). Barnombudsmannen (2004) uttrycker att bestämmelserna om permissioner bör kunna planeras och ges utifrån barnets behov och önskemål i större utsträckning, till exempel vid skolavslutningar och födelsedagar. Vidare betonas vikten av att kriminalvårdare har särskild kompetens för att kunna bemöta barnen och att samtala med dem på ett bra sätt (ibid.). Enligt kriminalvårdens föreskrifter får telefonkontakt mellan intagna och personer utanför anstalten äga rum i den utsträckning det lämpligen kan ske utifrån säkerhetsaspekter (Kriminalvården, 2007). Telefonnummer godkänns enbart under förutsättning att mottagaren har ett fast abonnemang och att denne inte finns med i brotts- eller misstankeregistret (ibid.). Det skulle kunna innebära att ett barn, som bor tillsammans med sin mamma eller annan vårdgivare som inte godkänns att få telefontillstånd till den intagne, inte får möjlighet att ha telefonkontakt med sin frihetsberövade pappa.

5.5.2 Hinder

Hairston (1998) lyfter fram att det finns hinder för kontakt mellan intagna män och deras barn. Hairston påpekar att barnen utsätts för en främmande miljö i fängelset och att besöksrummen och förhållandena inte är anpassade efter barns behov. Andra hinder som Hairston uppmärksammar är att det ofta är långa avstånd mellan barnets hem och anstalten vilket kan försvåra familjens möjligheter att ta sig dit.

Janeling och Ribberfalk (1998) har intervjuat intagna män och studien belyser indirekt barnens situation. Studien bekräftar ovanstående hinder för kontakt mellan den intagne och barnet. Männerna ger uttryck för att besöksrummen är otrevliga och inte anpassade för lek och umgänge med barn samt att det ofta långa avståndet mellan hemort och fängelseort kan bli ekonomiskt kännbart för familjen. En viktig faktor som männen i studien uppmärksammar för

att kontakten med barnet ska fungera väl, är en god relation med barnets mamma och att hon är positivt inställd till att samarbeta med fadern. Hon kan då underlätta kontakten genom att följa med barnet på besök på anstalten samt hjälpa barnet med brev och telefonkontakt. Modern kan dock av olika anledningar försvåra eller helt vägra kontakt mellan fadern och barnet vilket kan bero på att hon vill skydda barnet från att bli sviken ännu en gång eller skydda barnet från fängelsemiljön i tron om att den är skadlig (ibid.).

5.5.3 Faderns roll

Hairston (1998) har studerat barn- och föräldrakontakten när fadern är frihetsberövad och påpekar att de flesta fäder sällan träffar sina barn. Hairston lyfter fram faktorer som inverkar på relationen mellan fadern och barnet, såsom kriminalvårdens säkerhetsbestämmelser, samhällets syn på män som fäder samt felaktiga antaganden om faders betydelse för barns behov och utveckling. Hairston skriver att fängelsestraffet i sig inte gör dem till dåliga fäder men att det kan skapa begränsningar och utmaningar i föräldraskapet.

Vad det gäller frihetsberövade faders föräldraskap påpekar några män i Janelings och Ribberfalks studie (1998) att det kan vara svårt att hävda sina rättigheter att utöva sitt föräldraskap utifrån samhällets syn och värderingar om dem som kriminella och ibland även missbrukare. Hairston och Lockett (1987) uppmärksammar att amerikanska föräldrar har upplevt att de under den frihetsberövade tiden har blivit ignorerade av myndigheter och andra organisationer vad det gäller deras möjligheter till kontakt med deras barn och andra familjemedlemmar.

6. Teoretisk utgångspunkt

Mot bakgrund av studiens forskningsfrågor kommer den utvecklingsekologiska teorin att användas som teoretisk utgångspunkt. Utifrån teorin har Bronfenbrenners PPCT-modell (Process-Person-Context-Time) valts där även de centrala begreppen mikro-, meso-, exo- och makrosystemet ingår.

Den utvecklingsekologiska teorin kan med fördel användas för att förstå barn och familjers livssituation och hur de påverkas vid ett frihetsberövande. Teorin ser inte bara till den enskilde individen (barnet) utan beaktar även individens samspel med den omgivande miljön, som i sin tur påverkas av strukturella förhållanden såsom lagstiftning, socialpolitik

och samhällsvärderingar. Utifrån barns rätt till båda föräldrarna och barns rätt att komma till tals fokuserar utvecklingsekologin på barns delaktighet och betonar vidare barnet som aktivt subjekt i interaktion med sin omgivning (Bronfenbrenner, 2005).

6.1 Den utvecklingsekologiska teorin - bakgrund

Den utvecklingsekologiska teorin har utvecklats av den amerikanske barnpsykologen och forskaren Urie Bronfenbrenner (2005). Enligt den utvecklingsekologiska teorin är mänsklig utveckling resultatet av interaktion mellan människan och hennes omgivning och denna utveckling sker i ett sammanhang där olika omgivningsfaktorer interagerar och påverkar varandra. Individens bör studeras i sin naturliga miljö (ibid.). Andersson (1986) nämner i sin genomgång av den utvecklingsekologiska teorin att det är en övergripande teoretisk modell som befinner sig mellan det biologiska, psykologiska och sociala disciplinerna. Modellen tar sin utgångspunkt i den utvecklande individen och det centrala är individens upplevelse av sin situation i den omgivande miljön. Denna upplevelseaspekt, det vill säga det fenomenologiska perspektivet, är en väsentlig utgångspunkt för Bronfenbrenner (ibid.). En grundsyn i teorin är att människan till sin natur är aktiv och därför i någon mening skapar sin egen miljö, samtidigt som miljön är föränderlig. De närmiljöer som individen befinner sig i är delar av större samhälleliga strukturer i vilka närmiljöerna ingår (Bronfenbrenner, 2005).

Bronfenbrenner har till sin teori hämtat inspiration från flera forskare som John Bowlby och anknytnings betydelse och Jean Piagets teori om kognitiv utveckling (Andersson, 2002). Det är dock framförallt Kurt Lewins teori om psykologiska fält (life space) som Bronfenbrenner bygger sin teori på. Lewin såg fälten som ett resultat av samspelet mellan en individs behov och dennes psykologiska miljö där individens beteende kan förstås utifrån detta samspel. Det var framförallt det interaktionistiska inslaget i Lewins teori som Bronfenbrenner tog fasta på och han betonar den dynamik som ligger i själva interaktionen och den mening eller innebörd som personen ger ett fenomen (ibid.).

6.2 PPCT-modellen

Bronfenbrenner (2005) har under många års tid utvecklat sin teori och PPCT-modellen är den senaste versionen där han kompletterar teorin genom att tillskriva individen dess individuella och personliga strukturer större betydelse. Enligt Bronfenbrenner utvecklas människor alltid i interaktion med andra personer, objekt och symboler. Dessa interaktioner benämns i teorin som proximala *Processer*. Individens utveckling påverkas följaktligen av hans eller hennes

Person (ålder, kön, temperament etcetera) och den *Context*, i vilken individen lever sitt liv (mikro-, meso-, exo- och makrosystem) över *Tid* (både individens livslopp och den historiska kontexten) (ibid.).

6.2.1 Process

Processen är kärnan i mänsklig utveckling och sker genom interaktion mellan den omgivande miljön och den enskilde individens förutsättningar. Dessa interaktioner pågår under hela livsloppet och individen får ständigt nya erfarenheter och är under hela sitt liv i dynamiskt samspel med föränderliga omgivningsfaktorer (Bronfenbrenner, 2005).

6.2.2 Person

Den enskilde individens person, det vill säga dennes biologiska, kognitiva, känslomässiga och beteendemässiga egenskaper och förutsättningar, tillskrivs stor betydelse i Bronfenbrenners teori (2005). Bronfenbrenner nämner till exempel en individs förmåga, erfarenheter, teoretiska kunskaper samt praktiska och sociala färdigheter. Andersson (2002) har refererat till Garbarino, som är en av Bronfenbrenners efterföljare. Garbarino lyfter fram individens skyddsfaktorer samt motståndskraft och återhämtningsförmåga, det vill säga resilience, som betydelsefulla faktorer för att förstå individens person. Arditti (2005) definierar resilience som en individs eller familjs förmåga att överleva, återhämta sig och hantera kriser och utmaningar. Enligt Andersson (2002) påpekar Garbarino att individuella faktorer som social kompetens, ett gott självförtroende och ett godmodigt temperament ökar ett utsatt barns motståndskraft mot svårigheter och motgångar. Detta, i kombination med skyddande faktorer i omgivningen, såsom att ha en god relation till åtminstone en förälder eller till någon annan viktig vuxen, kan stärka barns förmåga att klara av risksituationer. Andra viktiga skyddsfaktorer är att det finns personer, såsom lärare och andra omsorgspersoner i barnets skola eller i övriga närmiljöer, som kan erbjuda barnet viktiga mänskliga relationer i omsorg och lärande. Garbarino lyfter även fram att det är viktigt att samhället ger föräldrarna stöd i att klara sin föräldrauppgift (ibid.).

6.2.3 Context

Individen lever sitt liv i ett sammanhang och de närmiljöer som individen befinner sig i är delar av större samhällsliga strukturer i vilka närmiljöerna ingår (Bronfenbrenner, 2005).

Bronfenbrenner beskriver i sin utvecklingsekologiska teori olika system, dess samspel och ekologi. Bronfenbrenner använder sig av fyra analysnivåer, mikro-, meso-, exo- och makro, vilka inte är hierarkiskt ordnade utan omsluter varandra och på olika sätt påverkar varandra (Andersson, 2002).

Mikrosystemet representeras av barnet och barnets närmaste relationer såsom familjen (Bronfenbrenner, 2005). I mikrosystemet befinner sig barnet i interaktion med sina närmiljöer, både fysiska miljöer och personer, och i ett sammanhang där de olika systemen påverkar barnet. Barnet kan ingå i flera olika mikrosystem vid en och samma tidpunkt. Bronfenbrenner tillskriver familjen stor betydelse för barnets utveckling då familjen formar barnet till hur barnet senare kommer att agera i andra sammanhang, närmiljöer och grupper. Enligt Bronfenbrenner är aktiviteter, roller och relationer andra faktorer som påverkar barnets utveckling i mikrosystemen. Bronfenbrenner lyfter även fram barnets interaktion med symboler såsom språkets betydelse, vilket är avgörande för hur individen förstår och handlar i sin närmaste omgivning (ibid). Enligt Andersson (1986) har studier av mikrosystemet hittills mest fokuserats på familjen och då främst mor-barn relationen. På senare år har dock faderns roll som uppfostrare allt mer börjat uppmärksammas, speciellt faderns kontakter med det lilla spädbarnet.

Mesosystemet utgörs av de relationer och interaktioner som existerar mellan de olika närmiljöerna på mikronivå. Ju äldre barnet är desto fler närmiljöer, såsom fritidsmiljö och skola, kommer att finnas på mikronivå (Bronfenbrenner, 2005). Mesosystemets betydelse för barnets utveckling är beroende av huruvida kontakterna mellan närmiljöerna stödjer och kompletterar varandra men även mesosystemets storlek och variation (Andersson, 1986).

Exosystemet definieras enligt Bronfenbrenner (2005) som miljöer i vilka barnet självt inte deltar aktivt i. Miljöerna har inte direkt några kopplingar till barnets närmiljö men de påverkar eller påverkas indirekt av den miljö barnet vistas i. Det kan vara föräldrarnas arbetsplats, organisering i skola/förskola eller kommunala resurser (ibid.). Även socialtjänstens beslut och eventuella insatser kan komma att påverka barnet och familjen (Klefbeck & Ogden, 2003).

Makrosystemet representeras av de övergripande samhällsförhållandena såsom normer, värderingar, kultur, politiska beslut och religion (Bronfenbrenner, 2005). Förhållandena inom makrosystemet påverkar de underliggande systemen och får därmed direkt eller indirekt konsekvenser för den verklighet barnet möter i sina närmiljöer. Bronfenbrenner betonar att det därför är intressant att studera makrosystemets effekter på de övriga systemen, framförallt på mikronivån.

6.2.4 Tid

Tidsaspekten är en genomgående och ständigt närvarande dimension i Bronfenbrenners modell (Bronfenbrenner, 2005). Det handlar både om människans utveckling och livslopp men även att den omgivande miljön och den historiska kontexten ständigt förändras. Enligt teorin är tidsaspekten en påverkande faktor som alltid måste tas hänsyn till.

6.3 Tillämpning av teorin

Hur barnet och familjen påverkas av frihetsberövandet bestäms utifrån individuella egenskaper och förutsättningar i samspel med många andra faktorer. För att kunna skapa sig en uppfattning om barnets situation måste hänsyn tas till både föräldrarnas förmåga, barnets behov och person samt den omgivande miljön. Barnet påverkas även indirekt av hur socialtjänsten ser på och resonerar kring barnet och familjens situation.

Mot bakgrund av studiens syfte är avsikten i analysen att utifrån teorin förstå hur ett system, socialtjänsten på exnivå, både direkt och indirekt samspelar, interagerar och förstår barnets och familjens situation på de olika nivåerna.

7. Metod

I metodavsnittet redovisas val av metod, urval, tillvägagångssätt för datainsamling och databehandling samt etiska överväganden. Studiens tillförlitlighet kommer särskilt att behandlas under validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.

7.1 Metodval

Med utgångspunkt från studiens syfte och forskningsfrågor, att undersöka hur socialtjänstans ställning kommer i kontakt med barn till frihetsberövade fäder och vidare hur de resonerar kring barnets rätt i dessa situationer, har en kvalitativ forskningsmetod med hermeneutisk ansats valts. Syftet med att använda den kvalitativa forskningsmetoden är att genom intervjuer beskriva, förstå och nå kunskap om intervjupersonernas subjektiva upplevelser och erfarenheter utifrån deras egna ord, beskrivningar, bedömningar, tankar och kunskaper (Larsson, Lilja & Mannheimer, 2005). Den kvalitativa metoden beskriver ofta studerade situationer eller individer ur ett helhetsperspektiv (ibid.). För att, enligt Kvale (1997), kunna skapa en

förståelse för helheten, det vill säga att tolka och förstå intervjuernas mening och innebörd samt hur intervjupersonerna skapar en sammanhållande bild av arbetet med barn till frihetsberövade fäder, har en hermeneutisk vetenskapsfilosofisk utgångspunkt valts i analysavsnittet.

Studien utgår från ett antal relevanta teman valda utifrån forskningsfrågorna. Utifrån valda teman har en halvstrukturerad intervjuguide (bilaga 2) med tillhörande öppna underfrågor använts för att ha möjlighet att följa upp, fördjupa och utveckla frågorna (Larsson et al., 2005).

7.2 Population, urval och bortfall

Studiens population avgränsades initialt till att omfatta socialsekreterare på respektive barn- och ungdomsenhet på socialtjänstkontor inom Stockholms stadsdelsförvaltningar. Avsikten var att genomföra sex intervjuer. Kontakt med samtliga stadsdelsförvaltningar togs genom epost med respektive enhetschef med anledning av att dels informera om studiens syfte och genomförande, dels för att vidarebefordra och undersöka socialsekreterarnas intresse och möjlighet att delta i en intervju. De socialtjänstförvaltningar som inte besvarade förfrågan om att delta i studien kontaktades per telefon. Även föreningen Bryggan i Stockholm, som är en ideell förening som stödjer barn till frihetsberövade föräldrar, kontaktades i syfte att undersöka huruvida anställda på Bryggan har erfarenhet eller kännedom om socialtjänstkontor i Stockholm stad som har erfarenhet av att ha arbetat med barn till frihetsberövade fäder. En anställd på Bryggan hänvisade vidare till personer som i sitt arbete kommit i kontakt med grupper av utsatta barn, där barn till frihetsberövade föräldrar ingår.

Flera av de socialförvaltningar som kontaktades ansåg att de inte hade tillräcklig erfarenhet av att ha arbetat med målgruppen. Ett flertal ansåg även att de varken hade tid eller resurser att avsätta för att delta i studien. Svårigheten att komma i kontakt med socialsekreterare som var intresserade av att delta i studien bidrog till att populationen utökades till att även omfatta andra befattningshavare inom socialtjänsten såsom enhetschefer, samordnare, familjehemssekreterare och utredare samt att även inkludera samtliga kommuner i Stockholms län. Samtliga enhetschefer kontaktades först per telefon och i kommuner där intresse för att delta i studien fanns, skickades även ett informationsbrev (bilaga 1) via e-post med information om studiens syfte och genomförande.

Utifrån populationen visade totalt tolv intervjupersoner intresse att delta i studien. Ett strategiskt urval gjordes där sju intervjupersoner valdes ut, alla från olika kommuner

respektive stadsdelar. Dessa valdes utifrån deras olika befattningar inom socialtjänsten för att kunna belysa och få flera perspektiv på frågeställningarna. Hänsyn togs även till deras mångåriga erfarenhet av att ha arbetat med barn och ungdomar inom socialtjänsten samt deras erfarenhet av arbete med barn till frihetsberövade fäder. De fem intervjupersonerna som inte deltog i studien valdes bort på grund av att de inte arbetar med myndighetsutövning inom socialtjänsten. En inkom även med intresseanmälan efter att urvalet redan hade gjorts.

7.3 Datainsamling

7.3.1 Litteratur och forskning

För att hitta relevant litteratur och tidigare forskning inom ämnesområdet sammanställdes ett antal sökord. Sökorden som användes var *frihetsberövad, barn till frihetsberövade, barns rättigheter, barns behov, socialtjänst, separation, barnperspektiv samt kriminalvård* med motsvarande översättningar på engelska. Utifrån dessa sökord gjordes nationella och internationella litteratursökningar i Stockholms universitetskatalog, databaserna Libris, Artikelsök, Social Services Abstracts och Psycinfo. Det har framkommit att den nationella forskningen är relativt begränsad och vad det gäller den internationella forskningen är det företrädesvis amerikansk och brittisk litteratur som finns publicerad.

Sökmotorn Google användes där länkar och hänvisningar till olika myndigheters och organisationers hemsidor, såsom Barnombudsmannen, Rädda Barnen, Kriminalvårdsstyrelsen och Socialstyrelsen, hittades. Via hemsidorna påträffades rapporter och information som var av relevans för studien. Genom referenslistor gavs ytterligare information om användbar litteratur samt betydelsefulla och framstående författare och forskare inom ämnesområdet. Det juridiska materialet i form av lagstiftning och förarbeten hämtades från databasen Lagrummet (2007). Föreskrifter från Kriminalvårdens författningssamling (KVFS) hämtades via kriminalvårdens hemsida (2007).

7.3.2 Genomförandet av intervjuerna

Samtliga intervjuer genomfördes på intervjupersonernas arbetsplatser. Två av intervjuerna genomfördes i konferenslokaler och resterande i respektive intervjupersons arbetsrum. Uppsatsens författare reflekterade över de olika intrycken som respektive socialkontor gav, framförallt hur den fysiska utomhus- och inomhusmiljön såg ut men även bemötandet i

receptionen. Det gav författarna en uppfattning om hur barnet och familjen kan uppleva ett besök på socialtjänsten.

Innan respektive intervju informerades intervjupersonerna om syftet och upplägget med studien, att intervjun beräknades ta cirka en timme samt att intervjun skulle spelas in på band för att underlätta arbetet med att transkribera informationen. Vidare upplystes intervjupersonerna om att bandupptagningarna skulle förstöras efter examinationen av uppsatsen. Intervjupersonerna informerades även om att deltagandet var frivilligt samt att de hade rätt att när som helst avbryta intervjun och att de inte behövde svara på alla frågor. Intervjupersonerna informerades dock om att informationen de redan lämnat skulle kunna komma att användas i studien. För att skydda intervjupersonernas integritet och ge dem anonymitet informerades de om att personliga uppgifter såsom namn, ålder och arbetsplats skulle behandlas konfidentiellt. Slutligen informerades intervjupersonerna om att informationen de lämnat inte skulle komma att användas i annat syfte än till forskningsändamål.

Under intervjuerna deltog båda uppsatsens författare. En intervjuade och ställde frågor och den andra observerade i syfte att iaktta intervjupersonens ansiktsuttryck, intonationer och övriga kroppsuttryck (Larsson et al., 2005). Den som observerade kontrollerade att intervjuguidens samtliga frågor berördes. Observatören hade även möjlighet att ställa följdfrågor och be om förtydliganden.

7.4 Bearbetning av data

Det insamlade intervjumaterialet transkriberades från bandinspelningarna till en skriftlig text. Transkriberingarna av intervjuerna delades upp mellan uppsatsens författare och återgavs ordagrant inklusive upprepningar, pauser, stakningar och liknande. Vissa av intervjupersonerna samtalade mer övergripande och intervjumaterialet gavs därigenom ett bredare innehåll. Intervjupersonerna har svarat på olika nivåer utifrån deras respektive befattning.

Utifrån studiens valda teman systematiserades, bearbetades och analyserades insamlad data genom meningskoncentrering och meningskategorisering enligt Kvale (1997). Genom meningskoncentrering reducerades intervjutexterna till kortare meningar och formuleringar med grammatiska och språkliga fel korrigerades. Materialet kodades vidare i olika kategorier utifrån valda teman. I analysarbetet användes meningstolkning mot bakgrund av det valda hermeneutiska angreppssättet. Intervjupersonernas utsagor tolkades utifrån ett cirkulärt tillvägagångssätt där utsagorna dels tolkades som delar, dels som en helhet för att öka förståelsen för studiens resultat (Kvale, 1997).

7.5 Validitet

Validitet innebär att mäta det som avsetts att mäta och validiteten avgör studiens trovärdighet (Larsson et al., 2005). En förutsättning för att öka validiteten är därmed att formulera intervjufrågor som besvarar studiens syfte och frågeställningar. En testintervju genomfördes i syfte att säkerställa att intervjuguiden var tillräcklig tydlig och gav svar på frågeställningarna. Frågorna i intervjuguiden har formulerats mot bakgrund av tidigare forskning och valda teoretiska utgångspunkter. Studiens validitet ökar genom att använda kunskap från tidigare forskning och arbeta kumulativt utifrån den kunskap som redan finns (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud, 2004). Genom att använda den kvalitativa forskningsmetoden har avsikten varit att inhämta så informationsrika beskrivningar som möjligt av intervjupersonernas upplevelser och erfarenheter. För att öka validiteten har författarna under intervjuerna ställt följdfrågor och bett intervjupersonerna om förtydliganden för att tillförsäkra att författarna har uppfattat intervjupersonerna korrekt.

En forskare är i sitt arbete aldrig neutral utan påverkar det insamlade materialet genom sin person och delaktighet samt val och formuleringar av intervjufrågor (Larsson et al., 2005). Intervjusituationerna har präglats av dialog och samspel mellan författarna och respektive intervjuperson. Författarna har ställt frågorna på olika sätt utifrån intervjupersonernas svar och intervjusituationerna har därmed skiljts sig åt. Intervjupersonerna kan även ha tolkat och uppfattat frågorna på ett annorlunda sätt än vad författarna hade för avsikt med frågorna. Utgångspunkt för tolkning och analys har dock varit intervjupersonernas subjektiva beskrivningar av sina erfarenheter och resonemang.

7.6 Reliabilitet

Med reliabilitet avses studiens tillförlitlighet (Kvale, 1997). För att öka reliabiliteten har data samlats in, bearbetats och analyserats på ett systematiskt och metodiskt sätt. Författarna har i metodavsnittet avsett att noggrant redogöra för och beskriva de olika stegen i forskningsprocessen. Den kvalitativa forskningsmetoden bygger på intervjupersonernas subjektiva utsagor (Larsson et al., 2005). Dessa utsagor är de data som studiens resultat och analys grundar sig på och ambitionen har varit att presentera resultatet på ett sätt som återger intervjupersonernas svar på ett så korrekt sätt som möjligt. För att öka reliabiliteten presenteras ett antal citat från intervjupersonerna i resultatavsnittet med syfte att ge läsaren möjlighet att ta del av vad intervjupersonerna verkligen har sagt samt att ta del av den information som författarna har byggt sina tolkningar på.

Båda författarna har deltagit i samtliga intervjuer men transkriberingarna delades upp mellan författarna. Kvale (1997) påpekar att utskrifter av intervjuer är tolkningsbara och det är möjligt att viss information har förbisetts när författarna har transkriberat intervjuerna, som den andre författaren skulle ha upplevt som viktig. Detta kan ha försämrat reliabiliteten. Kvale (1997) framhåller dock att även om två personer skriver ut samma intervju, hör och tolkar de inte alltid samma saker och de skriver därför ut på olika sätt. Intervjuerna skrevs ut ordagrant och författarna kom överens om hur pauser, stakningar, intonationer och liknande skulle hanteras i transkriberingarna. Detta kan ha medfört att reliabiliteten ändå ökat till viss del.

7.7 Generaliserbarhet

Målet med generalisering är att kunna säga någonting om det som är, det vill säga att försöka fastställa det typiska och allmänna (Kvale, 1997). I studien har socialtjänstanställda intervjuats utifrån erfarenheter i sitt arbete. Alla socialtjänstförvaltningar organiserar sitt arbete på olika sätt delvis till följd av det kommunala självstyret där respektive kommun väljer vilka prioriteringar som ska göras. Samtliga arbetar dock utifrån socialtjänstlagen men då denna är en ramlagstiftning, ges utrymme för tolkningar som kan bidra till att arbetet ser olika ut i olika kommuner. Till följd av detta kan generaliserbarheten minska.

Genom att analysera och generalisera den undersökta empirin utifrån teoretiska utgångspunkter, så kallad analytisk generalisering, kan slutsatser sägas något om hela populationen (Kvale, 1997). Utifrån detta är det till viss del möjligt att dra allmänna slutsatser från studiens resultat, vilket ökar generaliserbarheten. Även att tidigare forskning i många fall styrker det som intervjupersonerna i studien beskriver, ökar generaliserbarheten.

7.8 Etiska överväganden

Enligt Larsson et al. (2005) förutsätter en studie med kvalitativ ansats att forskaren noga tänker igenom etiska frågor som är kopplade till den information som fås av intervjupersonerna. Utifrån detta har hänsyn tagits till individskyddskravet som innebär att skydda samhällsmedborgare från otillbörlig insyn, kränkning eller psykisk skada (Esaiasson et al., 2004). Studien grundar sig därför på vetenskapsrådets forskningsetiska principer och riktlinjer (ibid.). Intervjupersonerna har blivit informerade om forskningens fyra huvudkrav, vilka har beskrivits mer ingående under avsnittet *Genomförandet av intervjuerna*. Kraven är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Esaiasson et al., 2004).

Intervjupersonerna har delat med sig av tidigare egna erfarenheter och aktuella pågående ärenden med familjer där pappan är eller har varit frihetsberövad. Intervjupersonerna har dock inte omnämnt klienterna med personliga uppgifter då dessa är sekretessbelagda. Med hänsyn till etiska överväganden och för att ytterligare skydda klienterna samt intervjupersonerna, har personliga uppgifter och de kommuner och stadsdelar som omfattas av studien aidentifierats.

7.9 Möjliga problem och felkällor

Den tillgängliga litteraturen som behandlar ämnesområdet och som författarna har tagit del av, är främst rapporter utgivna av myndigheter och organisationer såsom Rädda Barnen, Socialstyrelsen, Kriminalvårdsstyrelsen och Barnombudsmannen. En stor del av litteraturen som berör och behandlar ämnet refereras till varandra, vilket med största sannolikhet beror på att forskningen inom området är bristfällig. Författarna upplever att rapporterna främst är skrivna utifrån Kriminalvårdens perspektiv och författarna är därmed medvetna om att de kan vara vinklade. Litteraturen får ändå anses representativ för den kunskap som finns inom ämnesområdet.

I studien har intervjuer genomförts med anställda på olika socialtjänstförvaltningar. Intervjupersonerna representerar därmed en myndighet och författarna reflekterar över vad det kan innebära och hur det kan ha påverkat intervjupersonernas svar. Möjligtvis kan intervjupersonerna ha svarat utifrån hur det borde vara, det vill säga utifrån lagstiftning och grundprinciper, och inte hur de i praktiken resonerar och arbetar. Författarna upplever dock att intervjupersonerna har varit öppna och ärliga i sina beskrivningar. De har givit nyanserade beskrivningar och har påpekat både negativa och positiva aspekter på sitt arbete och de har inte varit rädda för att kritisera bristande rutiner på deras arbetsplatser.

I urvalsprocessen valdes fem intervjupersoner bort utifrån tidigare redan beskrivna kriterier. Urvalet har med största sannolikhet påverkat resultatet då studien syftar till att undersöka subjektiva beskrivningar och erfarenheter. Intervjupersonerna som valdes bort skulle ha kunnat bidra med annan information vilket skulle ha gett ett annorlunda resultat.

8. Resultat

I det här avsnittet presenteras inledningsvis intervjupersonerna, deras befattningar, arbetsuppgifter och erfarenheter. Resultaten redogörs utifrån fem valda teman i syfte att besvara studiens frågeställningar. Valda teman är; socialtjänstens arbete, barnets behov av och rätten till båda föräldrarna, den frihetsberövade fadern, kontakt och umgänge samt samarbete.

8.1 Bakgrundsinformation

8.1.1 Intervjupersonerna

Intervjupersonerna i studien har olika befattningar och ansvarsområden men de har alla arbetat som socialsekreterare och samtliga har erfarenhet av att ha arbetat med barn till frihetsberövade fäder. De arbetar eller har arbetat inom socialtjänstens barn-, ungdoms- och familjeenhet i olika kommuner respektive stadsdelar i Stockholms län. Intervjupersonernas ålder är mellan 34-53 år, medelåldern är 43 år. I studiens resultat- och analysavsnitt benämns intervjupersonerna utifrån deras befattningar eller som respondenter och kommun används som ett samlat begrepp för respektive socialtjänst. Majoriteten av respondenterna används för resultat där sex eller sju respondenter har svarat likadant.

Utredare - arbetar inte med direkt klientarbete utan arbetar med kommunövergripande sociala frågor. Har arbetat inom socialtjänsten i 17 år och har erfarenhet av både barn- och ungdomsärenden där fadern har varit frihetsberövad.

Biträdande enhetschef – har ett övergripande ansvar för familjeenheten. Har arbetat inom socialtjänsten i 12 år och har mest erfarenhet från arbetsledande befattningar men har även arbetat några år som socialsekreterare med barn- och familje frågor.

Samordnare 1 – arbetar som arbetsledare för socialsekreterarna i barngruppen (barn 0-12 år), familjerättssekreterarna samt familjehemssekreterarna. Har arbetat inom socialtjänsten i 30 år och har erfarenhet av ett tiotal ärenden med barn till frihetsberövade fäder.

Samordnare 2 – arbetar som socialsekreterare men har även en arbetsledande position som samordnare för socialsekreterarna i barngruppen (barn 0-12 år). Har arbetat inom socialtjänsten i 13 år som socialsekreterare och fältassistent. Har relativt stor erfarenhet och har kommit i kontakt med flertalet ärenden där fadern är frihetsberövad.

Socialsekreterare 1 – arbetar som socialsekreterare i barn- och familjegruppen med barn

0-12 år. Har erfarenhet av att ha arbetat med ett tiotal ärenden med barn till frihetsberövade fäder under 19 verksamma år inom socialtjänsten. Har vid intervjutillfället ett aktuellt ärende där fadern är frihetsberövad.

Socialsekreterare 2 – har arbetat som socialsekreterare i ungdomsgruppen (ungdomar 13-18 år) i sex år och hade under den tiden ett stort och omfattande ärende i fem år där pappan var frihetsberövad. Har vid intervjutillfället en annan befattning inom det sociala arbetet men delger i studien sina erfarenheter från arbetet som socialsekreterare.

Familjehemssekreterare – arbetar med familjehemsplacerade barn och ungdomar, hur de placerade barnens umgänge och kontakt med föräldrar och anhöriga ska fungera samt stöttar och vägleder familjehemmen. Har arbetat inom socialtjänsten i 20 år och har stor erfarenhet från socialtjänstens olika ansvarsområden där familjehemssekreteraren har kommit i kontakt med familjer där fadern är frihetsberövad. Har vid intervjutillfället ett aktuellt ärende där pappan är frihetsberövad.

Majoriteten av intervjupersonerna har många års erfarenhet av arbete inom socialtjänsten och de anser att de har goda och tillräckliga kunskaper för att kunna bemöta och arbeta med barn som har frihetsberövade fäder. De lyfter dock fram känslan av att ibland känna sig otillräcklig och betonar vidare vikten av att ständigt förvärva nya kunskaper, främst nya forskningsrön och kunskaper om barns utvecklingspsykologi.

8.2 Socialtjänstens arbete

8.2.1 Hur socialtjänsten kommer i kontakt med barnen

Respondenterna lyfter fram hur barnen på olika sätt aktualiseras hos socialtjänsten, i huvudsak sker det genom anmälan, ansökan eller yttrande. Majoriteten påpekar dock att socialtjänsten relativt sällan kommer i kontakt med dessa barn. Biträdande enhetschefen säger:

Vi får ingen information om dem över lag, alltså det är inte så att bara för att man sitter i fängelse eller blir anhållen eller häktad, blir man ett ärende.

Ett par respondenter påpekar att det vanligtvis framkommer att fadern är frihetsberövad under en pågående barnavårdsutredning. Den hemmavarande föräldern ifrågasätts inte automatiskt

och som regel aktualiseras inte familjen enbart av den anledningen att pappan blir frihetsberövad utan det måste även finnas andra omständigheter som samordnare 1 uttrycker:

Orsaken är väldigt sällan att en förälder åker in i fängelse /.../ oftast är det väl mamman som har det jobbigt och söker stöd hos oss eller också kan det komma som vilken anmälan som helst, att barnet har det jobbigt i skolan eller är orolig på dagis¹.

Omständigheter som tydligt framkom av flera respondenter är att det kan handla om mammans omsorgssvikt eller barnets beteende, både socialt och i skolan, som uppmärksammas genom anmälan från antingen barnomsorg, skola eller någon i barnets övriga nätverk. Det kan även ha förekommit misshandel, främst av mamman men även i vissa fall av barnet, vilket medför att polisen anmäler till socialtjänsten med oro för att barnet far illa. Socialsekreterare 2 framhåller att polisen ofta gör skillnad på om det är småbarn eller tonåringar och menar att när barnet är äldre anmäler polisen inte i lika stor utsträckning till socialtjänsten.

Missbruk eller psykisk sjukdom inom familjen är andra omständigheter som lyfts fram. Biträdande enhetschefen framhåller att den vanligaste problematiken för att barn blir aktuella på socialtjänsten är familjevåldsangelägenheter och därefter psykisk ohälsa och missbruk i nämnd ordning. Majoriteten av respondenterna som delar med sig av egna erfarenheter från ärenden med familjer där fadern är frihetsberövad, ger uttryck för att dessa familjer inte sällan har annan kulturell bakgrund än svensk.

När det är fråga om ansökan till socialtjänsten är det oftast mamman själv som tar kontakt för att få hjälp och stöd i föräldrarollen men även ekonomiskt. Enligt respondenterna får mamman hjälp främst genom samtalsstöd av kommunernas egna familje- och resursteam där familjeterapeuter och pedagoger arbetar. I kommunen där socialsekreterare 1 arbetar har en särskild arbetsmetod utvecklats för att kunna stödja och bemöta barn som har frihetsberövade föräldrar. Metoden används även för barn som har bevittnat våld och barn som har vuxit upp med missbrukande eller psykiskt sjuka föräldrar.

¹ I citaten används /.../ för att markera att vissa irrelevanta meningar av citatet har tagits bort

En framträdande uppfattning hos respondenterna är att de har väldigt liten eller ingen erfarenhet av att kriminalvården tar kontakt eller anmäler till socialtjänsten med anledning av oro för att ett barn med en frihetsberövad pappa är i behov av stöd och hjälp. Samordnare 1 säger:

Det är ju aldrig så att fängelserna ringer till oss och säger att ”nu får Kalle Persson permission här och hur är det hemma?”

Socialsekreterare 2 påpekar:

Jag har aldrig varit med om att vi har fått in en anmälan från kriminalvården.

En av respondenterna, socialsekreterare 1, skiljer dock ur sig från övriga och ger uttryck för att socialtjänsten i ganska stor utsträckning kommer i kontakt med barn till frihetsberövade utifrån att kriminalvården ofta tar kontakt när de har en intern som är förälder. Utredaren anser att målgruppen har uppmärksammats mer av staten och kommunerna i och med att anmälningsplikten har kommit att omfatta även kriminalvården.

8.2.2 Socialtjänstens riktlinjer och resurser

Enligt samtliga respondenter finns inga särskilda riktlinjer för arbetet med barn till frihetsberövade föräldrar och samordnare 1 uttrycker:

Nej, det har vi inte, det är en sådan liten målgrupp /.../ Det är väl alltid bra om det finns lite tankar men å andra sidan som med allt socialt arbete måste det inriktas efter de speciella behov som finns runt det speciella barnet, jag tänker att det ändå blir väldigt individanpassat.

Socialsekreterare 2 är den enda respondenten som efterfrågar och anser att det absolut skulle behövas riktlinjer för arbetet med målgruppen. Enligt utredaren, som arbetar med mer

övergripande frågor, förs diskussioner huruvida särskilda riktlinjer för olika grupper av utsatta barn behövs men politiska beslutsfattare har olika synpunkter. Det finns grundläggande principer, allmänna råd, föreskrifter, lagstiftning samt kommunala riktlinjer som är viktig vägledning för socialsekreterare även om det blir väldigt allmänt hållet utifrån ett barnperspektiv. Utredaren påpekar att beslutsfattare i Sverige är duktiga på att lagstifta kring barn men att det inte bedrivs forskning i lika stor utsträckning. Utredaren lyfter även fram att det beror väldigt mycket på socialsekreterarnas professionalitet och eget intresse och ansvar att söka ny kunskap och ta del av forskning. Utredaren lyfter även fram att:

Det kan vara medier, det kan vara länsstyrelsen, det kan vara Socialstyrelsen och andra styrelser som publicerar olika rapporter som påvisar brister och så säger man att socialtjänsten måste flytta fram positionerna /.../ där vi också enligt lag ska göra mer för att ha resurser och ha beredskap och utveckla metoder för att möta barnen på ett särskilt bra sätt /.../ Politiker tycker att det redan ligger inom socialtjänsten /.../ Socialstyrelsen har i flera rapporter slagit fast att kostnaderna ökar men budgettilldelningen ökar inte i samma takt.

En framträdande inställning hos respondenterna är att de upplever att socialtjänsten har bristande resurser i förhållande till det förväntade ansvaret genom hög arbetsbelastning, många ärenden och för få anställda. Hälften av respondenterna anser trots detta att kommunen har beredskap och resurser för att ta emot och handlägga ärenden där fadern är frihetsberövad och samordnare 2 påpekar även att det är en prioriterad målgrupp.

8.2.3 Ansvar

Det råder delade meningar om socialtjänstens ansvar för barn till frihetsberövade fäder, dels om socialtjänsten ska ha ansvaret, dels hur ansvaret ska se ut. De tre respondenterna med högsta befattningarna anser att socialtjänsten har ansvar och biträdande enhetschefen nämner;

Socialtjänsten har ju ansvar för samtliga barn som skulle kunna behöva stöd och hjälp, sedan om det är frihetsberövades barn eller barn som blir utsatta för våld på olika sätt /.../ dom har vi ett ansvar för.

Utredaren lyfter särskilt fram socialtjänstens samverkansansvar med andra myndigheter och vårdgivare. Familjehemssekreteraren och socialsekreterare 1 anser också att socialtjänsten har ett ansvar, främst för att ge stöd i umgänget och att det sker under trygga och säkra förhållanden samt för att ge kris- och terapisaamtal. Samordnare 2 lyfter fram ytterligare en aspekt av socialtjänstens ansvar:

Socialtjänsten har ett ansvar när vi vet om det, så är det ju /.../ Några i samhället måste våga låta barnen få berätta, då tänker jag att socialtjänsten är ett ställe och att vi också kan prata med skolor, med den specifika läraren.

Socialsekreterare 2 skiljer ut sig från övriga respondenter och är mer tveksam till om socialtjänsten ska ha ansvaret för barnen utifrån att det är en myndighet och att det finns en risk att den hemmavarande föräldern, men även barnet, upplever att de blir stigmatiserade och ser det som ett straff att bli aktualiserad på socialtjänsten för att mannen blivit frihetsberövad.

8.3 Barnets behov av och rätten till båda föräldrarna

8.3.1 Behov vid ett frihetsberövande

Samordnare 1 lyfter fram att barn har olika behov i olika åldrar:

Ju mindre barnen är desto viktigare är det att föräldrarna fungerar för att barnen ska få sina behov tillgodosedda. Är barnet lite äldre och har en relation med sin pappa är det naturligtvis viktigt att barnet får fortsätta träffa sin förälder eller upprätthålla kontakten på något sätt.

Hur barnet påverkas av ett frihetsberövande beror, enligt samordnare 1, på hur mycket det förstår av vad det innebär att bli frihetsberövad.

Majoriteten av respondenterna nämner BBIC (Barnets Behov I Centrum) som vid intervju tillfällena implementeras i respektive kommun. BBIC är en strukturerad arbetsmetod som

på ett systematiskt sätt ska hjälpa socialsekreterarna i utredningsarbetet att utreda barnets bästa utifrån barns olika behov respektive föräldrarnas förmåga. Respondenterna lyfter fram vikten av BBIC-metoden som verktyg i arbetet med utsatta barn.

En framträdande åsikt hos respondenterna är vikten av att samtala med barnet om vad som har hänt när pappan har blivit frihetsberövad, barn mår bäst av att veta sanningen. Utredaren diskuterar kring samtal med barn och menar att:

Att prata med barnet om föreställningar och fantasier, hur han eller hon tror att det är där i fängelset /.../ Sen handlar det ju mycket om skam och skuld och hur barnet tänker och vad det tycker om sin pappa /.../ förhållande till kamrater, vad ska de säga /.../ Förklara så gott det nu är möjligt utifrån barnets ålder och mognad.

Biträdande enhetschefen poängterar att samtala med barn på ett så tydligt och uppriktigt sätt som möjligt och undvika påhittade historier om att pappan är på sjukhus eller på semester. Barn vet ofta mycket mer än vad vuxna tror och för att göra situationen mer begriplig är det viktigt att åka och besöka pappan så att barnet kan bilda sig en egen uppfattning och se med egna ögon hur pappan har det. Annat att ha i åtanke i samtal med barn är, enligt respondenterna, att skapa en miljö där barnet känner sig trygg, bekräfta barnet och våga möta det där det befinner sig, vara tydlig med att tala om att det inte är deras fel samt saknaden och längtan efter pappa. Det är också viktigt att prata med barnet om att även om pappan har begått brott innebär inte det att han är en dålig pappa och barnet behöver prata om positiva minnen och roliga saker som de har gjort med sin pappa.

Barn har inte samma tidsuppfattning som vuxna och samordnare 2 påpekar att det är viktigt att vara ärlig mot barnet och förmedla att det kan dröja innan pappa kommer hem igen. Familjehemssekreteraren uttrycker att barn ibland har svårt att prata om sin situation och att det kan vara lättare om barnet får rita och samtala utifrån deras teckningar.

8.3.2 Rätten till båda föräldrarna

Samtliga respondenter anser att barn har rätt till båda sina föräldrar och socialsekreterare 1 uttrycker;

Barnen har rätt till båda sina föräldrar, även om pappa eller mamma har gjort allvarliga brott är de alltid mamma och pappa till sina barn.

Ett fåtal av respondenterna understryker att det är barnets rätt att träffa föräldrarna och inte föräldrarnas rätt att träffa barnet. Familjehemssekreteraren lyfter fram att:

Som föräldrar har de rätt att träffa sina barn nästan oavsett vad de har gjort men det är socialtjänstens skyldighet att se till att det sker under trygga och säkra förhållanden.

Samordnare 1 påpekar att pappans rätt och barnets behov inte alltid överensstämmer och ger uttryck för att förälderns rätt ofta kommer före barnets behov. Barnets åsikt om att träffa sin frihetsberövade pappa bör vara vägledande och ska enligt socialsekreterare 1 respekteras:

Om de själva vill, om de uttrycker att "jag vill träffa min pappa".

8.3.3 Barnperspektivet och barnets bästa

Samtliga respondenter uttrycker att socialtjänstens arbete ska utgå från barnets bästa men att det inte alltid är självklart att avgöra vad som är barnets bästa. Det är ofta subjektiva bedömningar utifrån lagstiftningen och grundprinciper och respondenterna har svårt att tydliggöra innebörden av begreppen barnets bästa och barnperspektivet i ärenden gällande barn till frihetsberövade fäder.

De här orden är lätta att säga, barns rätt och barns bästa men det är jättesvårt att definiera dem.

Vad det gäller barnperspektivet räknar utredaren upp vissa grundprinciper att ta hänsyn till, såsom barnets rätt till en god kontakt med båda sina föräldrar, barnets rätt att komma till tals

genom enskilda samtal där barnet får ge uttryck för hur de upplever sin situation samt att samtala med barnets privata och professionella nätverk för att höra hur de uppfattar barnet och dess situation. En svårighet att tillgodose dessa grundprinciper är att det krävs vårdnadshavares godkännande för att träffa barnet ensamt när barnet är under 15 år. Om någon av vårdnadshavarna motsätter sig detta är föräldrabalken starkare än föräldrabalken.

Biträdande enhetschefen lyfter också fram att föräldrabalken är starkare än socialtjänstlagen. Det inträffar ibland att en utredning måste avslutas för att föräldrarna inte samarbetar och då kanske det inte, inom ramen för socialtjänstlagen, är barnets bästa som är i fokus.

8.4 Den frihetsberövade fadern

8.4.1 Familjens påverkan

När pappan blir frihetsberövad innebär det, enligt flera av respondenterna, ofta en tragedi och kris för hela familjen. Hälften av respondenterna framhåller att barnets mamma ibland inte klarar av att tillgodose barnets behov under krisfasen. Hon kan dels vara upptagen med sig själv och sina egna problem, dels vara oförmögen att prata med barnet om pappan på grund av ilska och upprörda känslor gentemot partnern. Barnet hamnar i olika slags kriser, och inte sällan trauman, beroende på föräldrarnas brott och vilken situation de har levt under innan frihetsberövandet. Biträdande enhetschefen poängterar att hur barnet påverkas beror mycket på vad barnet har för förutsättningar och skyddsfaktorer, både individuellt och i omgivningen. Både samordnare 1 och familjehemssekreteraren betonar även att barnets och pappans anknytning och relation har betydelse för hur barnet påverkas av frihetsberövandet. Samordnare 1 poängterar vidare att:

Om det är barnets huvudsakliga vårdnadshavare som blir frihetsberövad blir det ett stort trauma som man måste bearbeta. Är det den andra vårdnadshavaren så får man jobba på att bibehålla någon sorts kontakt.

Socialsekreterare 2 påpekar att arbetet med barn till frihetsberövade ofta är beroende av hur länge fadern är frihetsberövad och vilken anstalt han sitter på. Socialsekreteraren delar vidare med sig av sina erfarenheter från arbetet med en flerbarnsfamilj där pappan var dömd till ett

mycket långt fängelsestraff och där barnens livssituation under många år präglades av att pappan satt i fängelse.

Ett par respondenter påpekar att i vissa familjer åker pappan in och ut ur fängelset och det blir därför inte lika traumatiskt. Det kan däremot skapa en osäkerhet hos barnet att pappa ibland försvinner. En av socialsekreterarna förmedlar att vissa pappor vill ha kontroll över sin familj under tiden de är frihetsberövade och att de ringer hem flera gånger per dag vilket kan bli påfrestande för familjen. Socialsekreterarna lyfter även fram skuld- och skamkänslor som kan leda till att familjen isolerar sig till följd av att det i samhället ses som tabubelagt att ens partner eller pappa är frihetsberövad. För barnen kan det innebära att de inte orkar koncentrera sig i skolan och att de inte klarar av att umgås med sina kompisar och de kan även uppleva att de blir mobbade. Samordnare 2 resonerar kring stigmatisering:

Många ser snett på de här barnen för att de har en pappa som betar sig fast barn aldrig har gjort någonting i hela sitt liv /.../ Då är det ju större chans att man begår en massa dumheter.

Till följd av detta är det större risk att barnen själva utvecklar ett ogynnsamt beteende och samordnaren ger uttryck för att barn till frihetsberövade fäder kan vara en riskgrupp.

Familjehemssekreteraren lyfter fram en annan aspekt av familjers påverkan vid ett frihetsberövande:

Det kan många gånger vara en befrielse för familjen att föräldern blir fängslad, speciellt om det är misshandel. Det kan gå många år innan föräldern blir fängslad.

8.4.2 Faderns föräldraskap

Något som tydligt framkommer hos respondenterna är att pappa alltid är pappa, oavsett om han är frihetsberövad eller inte. Däremot innebär hans frihetsberövande en begränsning i utövandet av föräldraskapet menar biträdande enhetschefen. Pappan har som vårdnadshavare svårt att delta i det vardagliga livet men har rätt att få information om och rätt att besluta i frågor som rör barnet. Pappan har därigenom ett ansvar för barnet och socialtjänsten är

skyldig att kontakta fadern för att göra honom delaktig i en eventuell utredning. Trots detta påpekar samordnare 1 att pappor i fängelse ofta glöms bort och inte tillskrivs tillräckligt stor betydelse i socialtjänstens arbete, särskilt om fadern inte varit närvarande i barnets liv innan frihetsberövandet. Familjehemssekreteraren diskuterar kring att fäderna ofta glöms bort:

När barnet har det dåligt hos föräldrarna eller de åker i fängelse, då vill man ju rädda barnet. Sedan man har gjort det tycker man att barnet har det ganska bra, då är det lätt att glömma föräldrarna om föräldrarna inte är aktiva själva.

Socialsekreterare 2 påpekar att fäder i fängelse främst ses som interner och inte som föräldrar och framhäver vidare vikten av att kriminalvårdsanställda frågar den intagne om han också är förälder. Det kan dock i vissa fall vara så att den frihetsberövade pappan inte vill tillkännage att han har barn. Socialsekreteraren lyfter fram egna erfarenheter från arbetet med barn till frihetsberövade och menar att:

Det ligger väldigt mycket på den enskilde föräldern som sitter inne, att fundera på "hur vill jag att mitt föräldraskap ska se ut när jag sitter här?"

Socialsekreterare 1 ger uttryck för att det är viktigt för barnet att pappan förmedlar att han mår bra, att barnet inte behöver oro sig och att pappan känslomässigt finns för barnet. Socialsekreteraren påpekar vidare att det kan vara socialtjänstens uppgift att hjälpa pappan att förstå vikten av hur han samtalar med sitt barn. Familjehemssekreteraren är den enda av respondenterna som lyfter fram faderns sorg över att skiljas från sitt barn. Familjehemssekreteraren ger även uttryck för barns lojalitet mot sina föräldrar och menar att det för barnet inte spelar någon roll hur föräldern är.

Familjehemssekreteraren visar på att pappans roll i barnets liv kan se väldigt olika ut under den frihetsberövade tiden respektive när han kommer ut igen:

När de sitter i fängelse fungerar de ju, bättre nästan än när de är ute /.../

Då börjar de tänka att då ska de ta igen allt de missat.

Familjehemssekreteraren delar vidare med sig av egna erfarenheter från arbete med en familj:

Han fullföljde inte det som han hade planerat utan det kom alltid hinder i vägen för träffarna /.../ Pojken hade en väldigt dålig bild av pappan för att det mesta han lovade höll han inte. Han sa att han skulle ta hem pojken när han kom ut.

8.5 Kontakt och umgänge

8.5.1 Hur socialtjänsten kan bidra till kontakt och umgänge

För att kunna bidra till kontakt och umgänge, handlar det enligt utredaren mycket om den enskilde socialsekreterarens engagemang och vilja. En av socialsekreterarna påpekar att socialtjänsten är beroende av kriminalvården, både vad det gäller säkerhetsregler och samarbetsvilja kring till exempel planering av permissioner. Hälften av respondenterna påpekar även att det ligger ett stort ansvar på mammans engagemang och vilken roll hon tycker att fadern ska ha i barnets liv. Mamman kan dock i vissa fall försvåra kontakten enligt socialsekreterare 1:

Om mamman och pappan haft ett svårt äktenskap eller förhållande kan mamman omedvetet sabotera umgänget när hon egentligen inte vill att barnet ska träffa pappan, hon är kanske rädd för att barnet far illa.

När mamman motsätter sig kontakt mellan barnet och pappan, uttalar sig majoriteten av respondenterna att det då är viktigt att samtala med mamman om varför hon motsätter sig kontakt och vidare försöka påverka mamman att tänka annorlunda och påvisa barnets behov och pappans umgängesrätt. Ett par respondenter framhåller att det kan vara svårt att påverka mamman då hon känner sitt barn bättre än socialtjänsten och att hon som vårdnadshavare alltid har rätt att bedöma vad som är bäst för sitt barn, under förutsättning att socialtjänsten anser att hennes beslut inte är uppenbart olämpligt. Inte sällan blir dessa ärenden enligt respondenterna en familjerättslig fråga.

En vanlig insats från socialtjänstens sida, som förekommer i samtliga av de undersökta kommunerna, är att tillsätta en kontaktperson som kan följa med barnet på besök i fängelset eller som kan vara med i umgänget mellan barnet och pappan. I fall där barnet är familjehemsplacerad kan familjehemmet, enligt familjehemssekreteraren, få i uppdrag att särskilt verka för att bidra till barnets kontakt med sin pappa, bland annat genom att följa med barnet till fängelset. En av samordnarna nämner möjligheten att avlasta mamman genom att barnet får en kontaktfamilj.

Den andra samordnaren framhåller att arbetsgruppen oftast är enig om att barnet ska ha kontakt med sin pappa men resonemangen är ibland oklara hur umgänget ska tillgodoses.

Vi resonerar lite svepande kring det och jag tycker kanske ibland att det är självklart att de ska hålla kontakten, men hur det ska gå till /.../ Det får väl lösa sig och vi får hoppas att mormor åker dit med honom, eller mamma. Men vi kanske inte direkt tar ansvar för det, att det verkligen görs upp ett schema och så där, vilket vi kanske skulle göra och ändå ta mer ansvar för att det verkligen blir så som vi tror att det ska bli.

Utredaren lyfter också fram barnets nätverk och pekar på dess betydelse, både för barnet men även för socialtjänstens arbete:

Finns det ett nätverk runt barnet bestående av släkt och vänner och om barnet eller ungdomen fungerar i skolan och den andra föräldern är tillräckligt bra, så är det ju inte något som påkallar att socialtjänsten måste in på något systematiskt sätt.

Några av respondenterna nämner att de bidragit till barnets kontakt och umgänge med pappan genom att ha beviljat ekonomiskt stöd till respengar för att barnet ska kunna besöka pappan. Det har varit i fall där mamman själv inte har kunnat betala eller följa med barnet. Socialsekreterare 2 nämner att socialtjänsten har betalat en familjs telefonräkning eftersom det måste finnas en fast telefon i hemmet för att pappan ska få vara hemma under sina permissioner.

Samtliga kommuner har möjligheten att remittera mamman eller barnet till kommunens familjeresursteam eller liknande, där det arbetar familjeterapeuter och pedagoger.

Resursteamerna kan bidra med krisbearbetning och samtalsstöd. Ett fåtal respondenter framhåller även att det kan bli aktuellt med resursteamets stöd när pappan återvänder hem då det innebär en stor omställning för hela familjen.

8.5.2 Lämpligheten att barnet träffar sin pappa

Barnet har rätt till kontakt och umgänge med sin frihetsberövade fader förutom i situationer när det handlar om sexuella övergrepp och misshandel av mamman eller barnet. Detta anser alla respondenterna. Socialsekreterare 2 anser att brottsrubriceringen har betydelse. Fadern kan ha begått relativt grova brott, såsom narkotikabrott, som inte har med barnet att göra och i dessa fall anser inte socialsekreteraren att det skulle vara olämpligt för barnet att träffa sin pappa. Flera av respondenterna ger dock uttryck för att en bedömning alltid måste göras i varje enskilt fall utifrån barnets behov och vad han eller hon vill, kan och orkar med. Det kanske initialt inte är lämpligt med kontakt och umgänge men att det kan bli det på sikt.

Socialsekreterare 1 och familjehemssekreteraren lyfter fram aspekter när barnet mår dåligt av att ha kontakt med pappan. När pappan ringer flera gånger per dag och till exempel tjuvar på barnet att han vill att barnet ska komma och besöka honom eller att pappan pratar illa om och nedvärderar mamman, då kan det vara mindre lämpligt med kontakt. Familjehemssekreteraren säger:

Om föräldern ringer varje dag, barnet kanske inte vill prata, det är svårt att veta om det är på grund av saknad som barnet mår dåligt eller på grund av en massa löften det får från föräldern.

Vad det gäller lämpligheten att barnet besöker pappan i fängelse har respondenterna delade uppfattningar och de påpekar att det beror på barnet och den specifika situationen. Respondenterna ger ett samlat intryck av att öppna anstalter är mer lämpliga och mindre skrämmande än slutna anstalter såsom Kumla och Hall. Samordnare 2 uttrycker:

De har ju bra besöksrum på fängelserna, det behöver inte vara så traumatiskt för barnet att besöka sin förälder där. /.../ Det kändes inte så tokigt att barn hälsade på för att det var inga höga murar, det var en byggnad som såg ganska normal ut.

Av de respondenter som är mer negativt inställda till att barn besöker sin pappa i fängelse eller häkte, nämner socialsekreterare 1:

Det har ibland varit väldigt skrämmande upplevelser för barnen på grund av att dessa besöksrum inte alltid är så trevliga. /.../ Det är en skrämmande miljö att komma genom alla dessa bommar och lås. /.../ Många gånger har det inte varit så positivt, även att det är positivt att träffa pappan, har det inte varit positivt att besöka fängelset.

8.6 Samarbete

8.6.1 Socialtjänsten, polisen och kriminalvården

I samtliga undersökta kommuner finns ett mer eller mindre utvecklat samarbete mellan socialtjänsten och polisen. Utredaren uttrycker att samarbetet har blivit bättre de senaste åren och socialtjänsten och polisen har fått en mer ömsesidig positiv syn på varandras ansvarsområden. Socialsekreterare 2 lyfter dock fram att brottsrubriceringen är av betydelse för samarbetet:

Det finns ju ett uppbyggt samarbete med polisen, men då ska det vara kvinnofridsfrågor, barnmisshandelsfrågor. Inte ringer de till oss för att de har gripit någon för narkotika-brott eller ekonomisk brottslighet.

Endast utredaren och socialsekreterare 1 har erfarenheter av att kriminalvården har tagit kontakt och gjort anmälningar till socialtjänsten med anledning av oro för ett barn. Övriga respondenter ger uttryck för att de aldrig eller sällan har blivit kontaktade av kriminalvården. Familjehemssekreteraren har erfarenhet av att frivården har hört av sig för att samarbeta. Flertalet av respondenterna upplever dock att kriminalvården är samarbetsvilliga och tillmötesgående när socialtjänsten initierar kontakten. En av samordnarna har erfarenhet av att kriminalvården har hört av sig inför att en pappa som var dömd för sexuella övergrepp skulle

ha permission. Samtliga respondenter uttrycker att samarbetet med polisen och framförallt kriminalvården skulle behöva utvecklas och förbättras. Socialsekreterare 1 uttrycker:

Det skulle behövas någon gemensam arbetsgrupp /.../ där man kanske kunde arbeta fram gemensamma riktlinjer. Nu finns det inte, alla jobbar på sitt håll. /.../ Polisen och socialtjänsten har bättre samarbete men vi alla tre har dåligt samarbete.

8.6.2 Bryggan

Majoriteten av respondenterna nämner frivilligorganisationen Bryggan som arbetar med barn till frihetsberövade föräldrar. I hälften av kommunerna har socialtjänsten kommit i kontakt med Bryggan, antingen genom att Bryggan har bjudits in för att informera om sin verksamhet eller att studiebesök har gjorts på Bryggan. Biträdande enhetschefen har goda erfarenheter av Bryggan dit de kan hänvisa och motivera föräldrar att söka stöd och hjälp för barnet:

Vi har haft dem här på studiebesök och tagit reda på vad de kan göra för de här barnen /.../

Vi har på eget initiativ kontaktat Bryggan för att få veta hur de jobbar och vad de ser är viktigt i ärendena eftersom vi har så liten andel, även om vi inte kan ge dem ett uppdrag.

Utredaren påpekar att det är viktigt att ge Bryggan föreningsstöd för att de ska kunna utveckla sin verksamhet eftersom socialtjänsten inte får kännedom om alla barn.

Socialsekreterare 2 har arbetat med en flerbarnsfamilj där barnen hade mycket kontakt med Bryggan och socialsekreteraren upplever att kontakten var positiv då barnen fick träffa andra barn i liknande situation. Socialsekreteraren tycker att en organisation som Bryggan skulle kunna ha en viktigare roll och ett större ansvar för att fungera som en länk mellan till exempel socialtjänsten och kriminalvården.

9. Analys

Studiens resultat analyseras utifrån Bronfenbrenners utvecklingsekologiska teori där PPCT-modellen (Process-Person-Context-Time), som tidigare nämnts, valts som utgångspunkt. De centrala begreppen mikro-, meso-, exo- och makrosystemet ingår i modellen där grundantagandet är att mänsklig utveckling alltid sker i interaktion med andra personer, objekt och symboler. Hur barnet påverkas av frihetsberövandet bestäms med andra ord av flera olika faktorer i den omgivande miljön i samspel med barnets individuella egenskaper och förutsättningar. Analysen utgår även från vad tidigare forskning visar.

9.1 Samhällsstruktur och värderingar - makronivå

Makronivån är den övergripande nivån där samhällsvärderingar, normer, kultur, socialpolitiska beslut etcetera återfinns (Klefbeck & Ogden, 2003). Utifrån teorin kan barnet på makronivå förstås genom att det ständigt befinner sig i en utvecklingsprocess och i en kontext där faktorerna på makronivån både direkt och indirekt påverkar barnets levnadsvillkor (ibid.). Vad det gäller barnets rätt till båda föräldrarna regleras detta formellt genom lagstiftning, vilket påverkar och stärker barnets roll. Resultatet visar tydligt att barn har rätt till båda sina föräldrar även när fadern är frihetsberövad, om det inte uppenbart bedöms som olämpligt utifrån barnets bästa, till exempel vid sexuella övergrepp. Respondenterna påpekar att det är barnets rätt att träffa sin pappa och inte pappans rätt att träffa barnet. Trots detta framkommer att föräldrarnas rätt ofta kommer före barnets rätt och dess behov, vilket hänvisas till att Föräldrabalken är starkare än socialtjänstlagen. Barnombudsmannen (2004) uppmärksammar också att barnets och föräldrarnas behov av kontakt inte alltid överensstämmer och i dessa situationer är det barnets rätt och behov av föräldern som ska vara utgångspunkten. Utifrån föräldrarnas rätt i Föräldrabalken är en möjlig slutsats att pappans vilja och engagemang många gånger blir avgörande för i vilken utsträckning barnet har kontakt med och träffar sin pappa. Det är även tänkbart att barnets behov till följd av detta ibland inte kan tillgodoses, vilket visar hur samhällets syn på barns ställning påverkar barnets levnadsvillkor på mikronivå.

I resultatet framkommer även att socialtjänstanställda anser att både kriminalvårdens bestämmelser och säkerhetsregler samt samarbetet mellan socialtjänsten och kriminalvården är viktiga faktorer för hur kontakt och umgänge mellan barnet och den frihetsberövade pappan kan tillgodoses. I Kriminalvårdsstyrelsens och Socialstyrelsens rapport (1998) framkommer att samarbetet mellan kriminalvården och socialtjänsten är bristfällig och det är därför

angeläget att ansvariga myndigheter skapar informationsrutiner så att barn, anhöriga och andra vårdgivare kan få den stöd och den hjälp de behöver. Studiens resultat visar också att det inte finns något fungerande samarbete och utifrån teorin kan det bristande samarbetet förstås genom att myndigheterna och dess anställda har olika synsätt och språk och därför inte ser problematiken på samma sätt (Bronfenbrenner, 2005). Kontexten får härmed betydelse, socialsekreterare 2 påpekar att frihetsberövade män främst ses som interner och inte föräldrar vilket får konsekvenser för socialtjänstens arbete. Som vårdnadshavare har fadern ett ansvar för barnet men studiens resultat visar att fadern inte sällan glöms bort och inte tillskrivs så stor betydelse i utövandet av föräldraskapet.

Janelings och Ribberfalks studie (1998) lyfter fram männens syn på föräldraskapet där männen påpekar att det utifrån samhällets negativa syn på kriminella kan vara svårt att hävda sina rättigheter som förälder. Det förefaller därmed som att en värderingskonflikt råder mellan att vara kriminell men också förälder. Vilken roll den frihetsberövade fadern får i barnets liv, kan utifrån Bronfenbrenner (2005) förstås genom de olika systemens interaktion med varandra. På makronivå återfinns kulturella och samhälleliga värderingar som påverkar synen på mannen som fader både som förälder och som frihetsberövad. På exonivå påverkar socialtjänstens syn och därmed vilken betydelse fadern tillskrivs i deras arbete. Hur fadern upplever sin situation och sina möjligheter att utöva sitt föräldraskap får betydelse på mikronivå. Hairston (1998) framhåller att faderns roll påverkas av felaktiga antaganden om faders betydelse för barns behov och utveckling och hävdar vidare att fängelsestraffet i sig inte gör dem till dåliga fäder men att det skapar begränsningar och utmaningar.

Sammanfattningsvis får lagstiftning, samarbete och synen på faderns roll betydelse på makronivå för hur socialtjänsten resonerar kring barnets rätt till båda föräldrarna samt deras möjligheter att främja barnets kontakt och umgänge med sin frihetsberövade pappa.

9.2 Socialtjänstens arbete - exonivå

Socialtjänstens arbete och möjligheter till socialt stöd för barnet och familjen återfinns på exonivå. Utgångspunkt för socialtjänstens arbete ska vara barnets bästa, som är en överordnad och lagstiftad grundprincip på makronivå men vad innebär det på mikronivå, för det enskilda barnet i olika situationer? Resultatet visar att det inte finns några särskilda riktlinjer för arbetet med barn till frihetsberövade föräldrar. Arbetet utgår från ett generellt barnperspektiv där individuella bedömningar alltid måste göras. Utredaren ger även uttryck för att det handlar om den enskilde socialsekreterarens engagemang, intresse att söka ny kunskap samt vilja att bidra

till kontakt och umgänge mellan barnet och pappan. Möjliga slutsatser är därför att det ofta är den enskilde socialsekreterarens subjektiva bedömningar och tolkningar av lagstiftning och grundprinciper som blir avgörande för vilket stöd och vilken hjälp barnet och familjen får men även hur socialtjänstanställda generellt ser på behov av stöd och hjälp till familjer där fadern blir frihetsberövad.

Barn till frihetsberövade föräldrar lyfts i tidigare forskning upp som en osynlig grupp. Enligt Barnombudsmannen (2004) anses orsaken vara bristen på statistik samt bristande samverkan mellan myndigheter. Studiens resultat bekräftar att barn till frihetsberövade fäder relativt sällan uppmärksammas hos socialtjänsten. Ett frihetsberövande i sig aktualiserar sällan en familj utan andra oroande omständigheter måste i regel också finnas, vilka i sin tur måste uppmärksammas av någon i den omgivande miljön.

Ytterligare en orsak till att målgruppen inte uppmärksammas är enligt respondenterna att socialtjänsten har bristande resurser i förhållande till det förväntade ansvaret. Trots detta visar resultatet att kommunerna har beredskap och resurser för att handlägga ärenden där fadern är frihetsberövad, vilket även påpekas vara av vikt i Kriminalvårdsstyrelsens och Socialstyrelsens rapport från 1998. Att socialtjänsten anser sig ha bristande resurser men samtidigt ha beredskap ter sig motsägelsefullt men en förklaring skulle kunna vara, som studiens resultat visar, att det råder delade meningar huruvida socialtjänsten ska ha ansvar för barn till frihetsberövade fäder eller inte. Förblir barnen en bortglömd grupp till följd av ett oklart ansvarstagande, bristande resurser eller den enskilde socialsekreterarens bristande engagemang? Socialtjänstens resurser kan utifrån teorin vidare problematiseras i ett större perspektiv då resurserna styrs och är beroende av politiska beslut på makronivå (Klefbeck & Ogden, 2003). I resultatet lyfter utredaren fram att politiska beslutsfattare har olika synpunkter på socialtjänstens arbete och hur det ska prioriteras. Mot bakgrund av teorins tidsaspekt förefaller det beaktansvärt vad det kan innebära för socialtjänstens arbete att det vart fjärde år hålls regeringsval i Sverige.

Enligt teorin är individens upplevelse av sin situation central (Andersson, 1986). Ett sätt att förstå socialtjänstens arbete är hur socialtjänstanställda ser på sitt arbete och sin arbetsplats samt sin egen förmåga som person att kunna påverka och hjälpa familjen. Oavsett, för att barnen ska synliggöras hos socialtjänsten måste en interaktion ske i barnets omgivande miljö på mikro-, meso- eller exonivå (Bronfenbrenner, 2005). Det kan vara barnet själv som, genom sin person eller sitt beteende, indirekt signalerar ett hjälpbehov alternativt att någon i barnets omgivning eller att professionella inom polis eller kriminalvård uppmärksammar barnets situation hos socialtjänsten.

9.3 Faktorer i familj och miljö - mesonivå

Enligt Bronfenbrenner (2005) ingår barnet i många olika mikrosystem och interaktionen mellan dessa påverkar hur barnets mesosystem ser ut. Resultatet visar att socialtjänstanställda anser att de endast har ansvar för barn till frihetsberövade fäder när de har vetskap om dem. Respondenterna tillskriver därför barnets nätverk stor betydelse på mesonivå vad det gäller att tillgodose barnets behov av kontakt och umgänge med sin pappa. I fall där nätverket brister har socialtjänsten enligt respondenterna möjlighet att bidra till kontakt och umgänge genom att bevilja insatser i form av en kontaktperson eller ekonomiskt stöd för att någon i nätverket ska kunna följa med barnet till fängelset. När barnets mamma brister i omsorgen kan barnet i vissa fall placeras i familjehem. Utifrån ett utvecklingsekologiskt perspektiv kan socialtjänstens insatser förstås som komplement till barnets tidigare mikrosystem i närmiljön. Andersson (1986) lyfter fram att roller och relationer i mikrosystemen är viktiga faktorer för barnets utveckling. Om barnet blir familjehemsplacerad innebär det sannolikt en förändring i barnets invanda roller då barnet ska relatera och anpassa sig till nya föräldrar och syskon.

Resultatet visar att ett frihetsberövande kan få konsekvenser i flera av barnets närmiljöer såsom dagis, skola, och i det sociala umgänget samt att dessa i sin tur påverkar varandra. Samordnare 2 lyfter till exempel fram betydelsen av att skolan och barnets lärare har kännedom om barnets situation då det är en närmiljö som barnet dagligen vistas i. Skolans betydelse bekräftas av Save the Children i England som har uppmärksammat betydelsen av att skolpersonal har vetskap om barnets situation. Om skolan inte har vetskap om barnets situation och inte heller har kunskap om hur de ska bemöta barnet, skulle det kunna innebära att barnet inte får det stöd och den hjälp det behöver i skolsituationen och i relation till skolkamrater. Några av respondenterna nämner också risken att barnet blir illa bemött av kamrater och i vissa fall även mobbad.

Fängelsemiljön och utformningen av besöksrummen framkommer i resultatet som betydande faktorer i fråga om lämpligheten att barnet besöker sin frihetsberövade pappa. Om fängelsemiljön ses som ett av pappans mikrosystem, får det betydelse för barnet då fängelsemiljön blir en del av barnets mesosystem. Enligt teorin har mesosystemet betydelse för barnets proximala processer, det vill säga dess utveckling, då det är beroende av hur kontakterna mellan närmiljöerna stödjer och kompletterar varandra (Andersson, 1986). Utifrån detta teoretiska resonemang är det av betydelse för barnets utveckling hur barnets hemmiljö och fängelsemiljön stödjer och kompletterar varandra. Hur miljöerna kan länkas samman för att på ett positivt sätt gynna barnets utveckling, kan förstås mot bakgrund av resultatet.

Respondenterna lyfter fram viktiga faktorer som att barn mår bäst av att veta sanningen, att barnet besöker sin pappa i fängelset för att kunna bilda sig en egen uppfattning om hur pappa faktiskt har det samt att barnet får stöd och hjälp att prata om sin situation.

Majoriteten av respondenterna nämner frivilligorganisationen Bryggan som en viktig, och även den enda, verksamheten som inriktar sitt arbete mot barn till frihetsberövade föräldrar. Bryggan kan på så sätt ses som en viktig del i barnets mesosystem och en av respondenterna påpekar att en tänkbar lösning för att uppmärksamma barnen skulle kunna vara att Bryggan fungerade som en länk mellan kriminalvården, socialtjänsten och familjen.

Hur barnets och familjens relationer och möjligheter till stöd ser ut i de olika mikrosystemen på mesonivå, det vill säga omgivningens sociala stöd och reaktioner på frihetsberövandet, kan sammanfattningsvis tänkas påverka hur familjen och barnet hanterar och bearbetar situationen.

9.4 Barns behov och föräldrars förmåga - mikronivå

På mikronivå, det vill säga i barnets närmaste omgivning, återfinns främst familjemedlemmarna och den frihetsberövade fadern men även andra nära och viktiga relationer som barnet har. Hur barnet påverkas av faderns frihetsberövande på mikronivå förklaras av respondenterna som främst beroende av barnets ålder och mognad, vilket även bekräftas av Melin (1998a). Även hur länge fadern är frihetsberövad har betydelse. Studiens resultat visar att respondenterna genomgående hänvisar till att individuella bedömningar måste göras i alla situationer. Utifrån ett utvecklingsekologiskt perspektiv blir det här tydligt hur socialtjänstens arbete med barn till frihetsberövade påverkas av barnets livssituation och dess person. Hänsyn måste alltid tas till individuella situationer, det vill säga kontexten, där barnets känslomässiga och kognitiva utveckling har betydelse (Bronfenbrenner, 2005).

Familjen tillskrivs stor betydelse i den utvecklingsekologiska teorin (Bronfenbrenner, 2005). Majoriteten av respondenterna menar att ett frihetsberövande innebär en genomgripande förändring av mikrosystemet i form av tragedi och kris för hela familjen på grund av separationen. Enligt Melin (1998a) diskuteras sällan hur barn påverkas av separationen vid ett frihetsberövande. Socialtjänsten har dock ett ansvar att hjälpa barn som behöver professionell hjälp att bearbeta den känslomässiga kris som ett frihetsberövande kan innebära (Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, 1998). Både studiens resultat och tidigare forskning visar att familjemedlemmarna i många fall upplever skam och skuld vilket kan leda till att familjen isolerar sig. Vad som inte framkommer i studiens resultat men som Arditti (2005)

uppmärksammar, är att familjens närmaste omgivning och samhället kan definiera förlusten som frivillig. Melin (1998a) anser att barnet på så sätt straffas dubbelt, dels genom faderns försvinnande, dels genom omgivningens dömande inställning. Familjehemssekreteraren lyfter fram att frihetsberövandet kan vara en befrielse för familjen utifrån hur deras situation har sett ut tidigare.

Hur familjen påverkas av frihetsberövandet kan enligt Bronfenbrenner (2005) förstås utifrån kontexten, det vill säga det sammanhang som barnet och familjen lever i och hur familjesituationen har sett ut över tid, det vill säga innan frihetsberövandet. Seymour (1998) lyfter fram att en förälders inblandning i brottslighet innan frihetsberövandet kan ha varit en riskfaktor för att barnet har farit illa då föräldern kan ha varit hindrad att ge adekvat omsorg. Barnets kontakt med fadern kan redan innan frihetsberövandet ha varit bristfällig till följd av eventuellt missbruk och kriminalitet (Melin, 1998b).

En av respondenterna resonerar kring stigmatisering och lyfter fram risken med att barnet blir illa sett och ibland även mobbad, vilket kan leda till att barnet utvecklar ett ogynnsamt beteende. Om barnet utvecklar ett ogynnsamt beteende eller inte, och vidare ska anses befinna sig i en riskzon, kan enligt teorin förstås utifrån barnets person, dess individuella egenskaper, motståndskraft och återhämtningsförmåga, det vill säga resilience (Andersson, 2002). Även skyddsfaktorer i miljön har enligt teorin betydelse, såsom en fungerande skolgång och nära kontakt med viktiga vuxna (ibid.). I teorin ses barnet som aktiv, att han eller hon bidrar till att skapa sin egen miljö (Bronfenbrenner, 2005). Detta kan få betydelse för om barnet utvecklar ett ogynnsamt beteende eller inte.

Resultatet visar att hur barnets behov av och kontakt med sin pappa kan tillgodoses på mikronivå är många gånger beroende av mammans förmåga och engagemang. Respondenterna tillskriver mamman stort ansvar i fråga om att tillgodose barnets behov av kontakt och umgänge med den frihetsberövade fadern. Modern kan dock enligt vissa respondenter ses som ett hinder till kontakt i situationer där hon motarbetar umgänget. Även pappans engagemang är av vikt och socialsekreterare 2 tillskriver pappans ett stort ansvar för hur hans föräldraskap ska se ut. Tidigare forskning (Janeling & Ribberfalk, 1998) lyfter upp och bekräftar detta genom mäns utsagor om att förutsättningar för att deras kontakt med barnet ska fungera väl, till stor del är beroende av en god relation till barnets mamma samt att hon är positivt inställd till kontakt. En möjlig slutsats är att så länge mamman tar ansvar för att tillgodose barnets behov av kontakt med fadern, uppmärksammas barnen inte hos socialtjänsten.

Vilken typ av brott fadern har begått lyfts fram som avgörande för lämpligheten om barnet ska ha kontakt med sin pappa. Några av respondenterna framhåller att det initialt kanske inte

är lämpligt att barnet träffar sin pappa men att det kan bli aktuellt senare. Enligt socialsekreterare 1 bör dock barnets egen uppfattning om han eller hon vill träffa sin frihetsberövade pappa vara vägledande och ska respekteras. Utifrån ett utvecklingsekologiskt perspektiv kan lämpligheten för att besöka sin pappa i fängelse förstås mot bakgrund av tidsaspekten, att barnets kontakt med pappan kan se olika ut under den frihetsberövade tiden (Bronfenbrenner, 2005). Att barnets egen uppfattning ska vara vägledande kan enligt teorin förstås utifrån individens upplevelse av sin situation (Andersson, 1986).

För att förstå vad det innebär för barnet, att tillfälligt eller för en längre tid, förlora sin pappa vid ett frihetsberövande är det av stor betydelse att se till barnets behov och föräldrarnas förmåga att tillgodose dessa.

10. Slutdiskussion

Syftet med studien var att undersöka på vilket sätt socialtjänstanställda i sitt arbete kommer i kontakt med barn till frihetsberövade fäder och hur de vidare förhåller sig till barnets rätt till båda föräldrarna i dessa situationer. I avsnittet kommer viktiga slutsatser att diskuteras och avsikten är att forskningsfrågorna därigenom lyfts upp och besvaras. Vidare kommer den valda metoden att diskuteras och avsnittet avslutats med förslag till fortsatt forskning.

10.1 Barnen uppmärksammas sällan hos socialtjänsten

Barn till frihetsberövade föräldrar uppmärksammas relativt sällan hos socialtjänsten då det råder delade meningar om socialtjänsten ska ha ansvar för dessa barn eller inte. Ett barn aktualiseras inte heller enbart på grund av en förälders frihetsberövande. Det måste finnas andra riskfaktorer som i sin tur uppmärksammas av någon i barnets omgivning eller av professionella inom polis och kriminalvård. Vi uppfattar att barn till frihetsberövade inte uppmärksammas som grupp hos socialtjänsten eftersom de i vissa fall även är barn till missbrukare, barn till psykiskt störda föräldrar eller barn som har bevittnat våld. Barn som har bevittnat våld ses sedan 2006 som brottsoffer då socialtjänstlagen kompletterats för att stärka barns ställning. Vi reflekterar över om barn till frihetsberövade också ska ses som brottsoffer i vissa fall.

Det förefaller dock motsägelsefullt att barn till frihetsberövade föräldrar sällan uppmärksammas hos socialtjänsten eftersom majoriteten av respondenterna ger uttryck för att ett

frihetsberövande innebär en genomgripande förändring i familjen i form av tragedi och kris på grund av separationen. I Kriminalvårdsstyrelsens och Socialstyrelsens rapport (1998) påpekas också att socialtjänsten har ansvar för att hjälpa barn som behöver professionell hjälp att bearbeta den känslomässiga kris som separationen från den frihetsberövade föräldern innebär. Enligt Andersson och Hollander (1996) är ett av barns grundläggande behov att känna tillhörighet. Författarna påpekar att barns rätt till kontinuitet och stabilitet bör vara ett övergripande mål för alla hjälpinsatser för att slippa utsättas för avbrott i betydelsefulla relationer. Hur kommer det sig att socialtjänstanställda anser att ett frihetsberövande i sig inte är skäl nog för att ge barnet stöd och hjälp när de samtidigt anser att ett frihetsberövande innebär en kris och i vissa fall även ett trauma som barnet måste bearbeta? Enligt Mazza (2002) har barn som inte får stöd och hjälp att bearbeta det trauma som frihetsberövandet kan innebära, fem gånger större risk att i själva i framtiden bli frihetsberövad. Sannolikt skulle socialtjänsten uppmärksamma barn till frihetsberövade i större utsträckning om de skulle ses som en riskgrupp. Kanske socialtjänstens ansvar för dessa barn då skulle bli tydligare.

Ytterligare en anledning till att barnen inte uppmärksammas hos socialtjänsten är det bristande samarbetet med kriminalvården. Anmärkningsvärt är att det bristande samarbetet uppmärksammades redan 1998 genom Kriminalvårdsstyrelsen och Socialstyrelsens rapport. År 2003 ändrades lagstiftningen om anmälningsplikt enligt SoL 14 kap. 1 § till att även omfatta kriminalvården. Trots detta upplever respondenterna att kriminalvården sällan uppmärksammar och anmäler till socialtjänsten om de får kännedom om att ett barn riskerar att fara illa och flera lyfter fram att förbättringar kring samarbetet kan göras. Vi tycker att det är intressant att fundera över vad det bristande samarbetet egentligen handlar om då det finns ett lagstadgat ansvar för de olika myndigheterna.

10.2 Barn har rätt till båda sina föräldrar

Barn till frihetsberövade fäder har rätt till båda sina föräldrar, med undantag för situationer där barnet bevittnat våld eller där sexuella övergrepp har förekommit. Vi tycker att det är intressant att vilken typ av brott fadern har begått påverkar synen på huruvida barnet ska ha rätt till sin frihetsberövade pappa utifrån att barnet enligt lagstiftningen har rätt till båda sina föräldrar. Eriksson (2003) har i sin avhandling forskat kring hur familjerättssekreterare hanterar och förhåller sig till faders våld. I en av Erikssons delstudier framkommer att normen om umgänge är mycket tydlig. Familjerättssekreterarna uttrycker, liksom i lagstiftningssammanhanget, att barnets rätt till och behov av kontakt med båda föräldrarna innebär att barn

i de flesta fall bör ha umgänge med den förälder de inte bor med. Rätten till kontakt framställs som en ovillkorlig rättighet för barn och familjerättssekreterarna ger uttryck för att barn inte ska "straffas" för vad en förälder gjort genom att bli fråntagen kontakten med föräldern. Det generella behovet av och rätten till kontakt gäller även barn som bevittnat eller blivit utsatt för våld (ibid.). Resultatet i vår studie visar också att barns rättigheter framhålls med få undantag.

Eriksson (2003) uppmärksammar dock i sin avhandling hur politiska beslut och försök att skapa en jämställdhet mellan könen och ett delat ansvar för omsorgen, kan skapa oavsedda konsekvenser. I vår studie visar resultatet att föräldrarnas rätt ofta går före barnets behov då Föräldrabalken är starkare än socialtjänstlagen. Barnets intressen och behov av skydd ställs därmed mot faderns intressen och bestämmanderätt och Eriksson synliggör hur vissa av föräldraskapets formella rättigheter kan skapa problem då en våldsamt far är förälder (ibid.).

Socialtjänsten har inga särskilda riktlinjer för arbetet med barn till frihetsberövade föräldrar och vi uppfattar att socialtjänstanställda genomgående hänvisar till att individuella bedömningar alltid måste göras och svaren kring barnets rätt till sin frihetsberövade pappa blir till följd av detta något svepande utifrån resonemang om barnets bästa. En viktig slutsats är därför att den enskilde socialsekreterarens subjektiva bedömningar och tolkningar många gånger blir avgörande för vilket stöd och vilken hjälp barnet får för att upprätthålla kontakten med fadern.

Alla socialtjänstanställda arbetar utifrån socialtjänstlagen men då detta är en ramlag kan arbetet ändå se väldigt olika ut. Vi tänker att kontakten med socialtjänsten kan ge olika intryck, både avseende miljö och bemötande, vilket vi själva fick uppleva under genomförandet av intervjuerna på respektive socialkontor. Det gav oss en uppfattning om vad barnet och familjen kan uppleva vid ett besök på socialtjänsten. Hur påverkar det de anställda och deras syn på sitt arbete? Vi funderar vidare över vad det kan få för konsekvenser för det enskilda barnet och familjen att socialtjänsten kan se så olika ut? Det skulle kunna innebära att barnet och familjen till följd av olika bemötanden, får olika hjälp- och stödinsatser beroende på var de bor och vilken socialsekreterare de träffar. Vad kan detta i sin tur innebära för rättssäkerheten och kvalitén på socialtjänstens arbete?

Vår uppfattning är att respondenterna ser fadern som en förälder snarare än en kriminell men det förefaller ändå som att en värderingskonflikt råder i samhället mellan att vara kriminell men också förälder. Hairston (1998) lyfter fram faktorer som skulle kunna förklara värderingskonflikten, nämligen samhällets syn på män som fäder och felaktiga antaganden om faders betydelse för barns behov och utveckling. Hairston nämner att fängelsestraffet i sig inte gör dem till dåliga fäder men att det kan skapa begränsningar och utmaningar i föräldraskapet. Vi tänker att hur socialtjänstanställda ser på faderns roll, får konsekvenser för hur

socialtjänstanställda resonerar kring barnets rätt till sin frihetsberövade pappa. I resultatet framkommer till exempel att fadern ibland glöms bort i socialtjänstens arbete.

10.3 Kontaktperson eller barnets mamma möjliggör kontakt och umgänge

Hairston (1998) har studerat barn- och föräldrakontakten när fadern är frihetsberövad och påpekar att de flesta fäder sällan träffar sina barn. Socialtjänstanställda ger uttryck för att de i möjligaste mån och utsträckning försöker tillgodose barnets behov av god kontakt med båda föräldrarna. Nätverket tillskrivs stor betydelse för hur det praktiskt ska gå till och stort ansvar läggs framförallt på mamman. Mamman kan dock ses som ett hinder i fall där hon motarbetar kontakt och umgänge och socialtjänsten kan då bidra med en kontaktperson. Så länge barnets mamma tar ansvar för att tillgodose barnets behov av kontakt med fadern kommer dessa barn inte att uppmärksammas hos socialtjänsten. Vi funderar om det kan finnas fall där socialtjänsten tillskriver mamman alltför stort ansvar att tillgodose kontakten mellan barnet och fadern. Hon kanske upplevs som en tillräckligt god omsorgsperson men brister i förmågan att tillgodose barnets rätt till kontakt och umgänge med sin pappa.

10.4 Metoddiskussion

Den kvalitativa forskningsmetoden valdes mot bakgrund av att vårt syfte var att undersöka socialtjänstanställdas erfarenheter, tankar och resonemang kring arbetet med barn till frihetsberövade fäder. Den kvalitativa forskningsansatsen lämpar sig bäst för att beskriva personers subjektiva upplevelser (Kvale, 1997).

Den kvalitativa metoden kan kritiseras för svårigheter att kunna generalisera resultatet (Larsson, 2005). Avsikten med studien var dock att kunna fördjupa resonemang och föra en dialog med personer som har erfarenhet av ämnesområdet. Fördelar med den kvalitativa metoden är möjligheten att kunna följa upp intervjupersonernas svar genom följdfrågor och förtydliganden, därav övervägde den kvalitativa metoden.

Utifrån att lagstiftningen på olika sätt har betydelse för studiens syfte och resultat, hade en rättsociologisk ansats kunnat användas för att fokusera på hur socialtjänstanställda tolkar och tillämpar lagstiftningen.

10.5 Förslag på fortsatt forskning

Tidigare forskning inom ämnesområdet har visat sig vara bristfällig. Det skulle därför behövas mer forskning generellt hur barn påverkas av faderns frihetsberövande. En aspekt som skulle vara intressant att undersöka för att få en bättre uppfattning om hur många barn som är berörda, är hur förhållandet ser ut mellan antalet interner som har barn och hur många aktuella barn det finns inom socialtjänsten som har en frihetsberövad pappa.

För att ytterligare belysa socialtjänstens arbete med barn till frihetsberövade och för att tydligare beskriva hur lagstiftningen tolkas och tillämpas skulle det vara intressant att undersöka familjerättssekreterares erfarenheter. Det är tänkbart att arbetet med barn till frihetsberövade föräldrar många gånger handlar om vårdnad, boende och umgänge.

Referenser

- Andersson, B-E. (1986). *Utvecklingsekologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, G. (2002). Utvecklingsekologi och sociala problem. I A. Meeuwisse & H. Swärd (Red.), *Perspektiv på sociala problem* (pp. 185-198). Stockholm: Natur och Kultur.
- Andersson, G., & Hollander, A. (1996). Om barns rätt och barns bästa. I K. Sjögren-Marklund (Red.), *Barnet i den sociala barnvården* (pp.58-99). Stockholm: Liber.
- Arditti, J.A. (2005). Families and Incarceration: An Ecological Approach. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 251-260.
- Aronsson, K. (1996). Barnintervjun och barnets röst. I K. Sjögren-Marklund (Red.), *Barnet i den sociala barnvården* (pp. 100-123). Stockholm: Liber.
- Barnombudsmannen. (2004). *Straffa inte barnen! En studie av barnperspektivet inom kriminalvården*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Bloom, B. & Phillips, S. (1998). In whose Interest? The Impact of Changing Public Policy on Relatives Caring for Children with Incarcerated Parents. *Child Welfare, Vol. 77 Issue 5*, 531-541.
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: biological perspectives on human development*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Eriksson, M. (2003). I skuggan av pappa. Familjerätten och hanteringen av fäders våld. Stehag: Gondolin AB.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., & Wängnerud, L., (2004). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad* (2:a uppl.). Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Ewelöf, G., Sverne, T., & Singer, A. (2004). *Barnets bästa – om föräldrars och samhällets ansvar*. Stockholm: Nordstedts Juridik AB.
- Hairston, C.F. (1998). The forgotten parent: Understanding the Forces that Incarcerated Fathers Relationships with their Children. *Child Welfare, Vol. 77 Issue 5*, 617-639.
- Hairston, C.F., & Lockett, P.W. (1987). Parents in Prison: New Directions for Social Services. *Social Work, Vol. 32 Issue 2*, 162-164.
- Hedin, U-C. (2000). *Fångarnas föräldraskap: En utvärdering av föräldrautbildningar inom kriminalvården*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Hindberg, B. (1999). *När omsorgen sviktar – om barns utsatthet och samhällets ansvar*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Hobohm, S. (2003). *Barnets rätt – handbok för vuxna*. Stockholm: Liber.
- Janeling, V., & Ribberfalk, A. (1998). *Fäder i fängelse. En studie av mäns kontakt med sina barn under anstaltsvistelse*. Örebro: Örebro universitet, Institutionen för samhällskunskap.
- Johnson, E. I., & Waldfogel, J. (2002). Parental Incarceration: Recent Trends and Implications for Child Welfare. *Social Service Review, Vol. 76 Issue 3*, 460-479.
- Kihlbom, M. (1998). Relationen till föräldrarna – grunden för barnets psykiska utveckling. I K. Holm (Red.), *Barnets rätt till båda föräldrarna* (pp.11-22). Stockholm: Rädda Barnen.
- Klefbeck, J. & Ogden, T. (2003). *Barn och nätverk. Ekologiskt perspektiv på barns utveckling och närverksterapeutiska metoder i behandlingsarbete med barn*. Stockholm: Liber.
- Kriminalvården. (1999). *Förälder i fängelse. Klientutbildning – Stöd i föräldraskapet*.
- Kriminalvårdens hemsida. Tillgänglig: <http://www.kvv.se> [läst 2007-03-14].
- Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen. (1998). *Barn med frihetsberövade föräldrar*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, S., Lilja, J., & Mannheimer, K. (Red.). (2005). *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

- Lagrummet. Tillgänglig: <http://www.lagrummet.se> [läst 2007-04-01].
- Mazza, C. (2002). And Then the World Fell Apart: The Children of Incarcerated Fathers. *Families in Society, Vol. 83 Issue 5/6*, 521-529.
- Melin, M. (1998a). Barn till föräldrar i fängelse. I K. Holm (Red.), *Barnets rätt till båda föräldrarna* (pp. 59-67). Stockholm: Rädda Barnen.
- Melin, M. (1998b). *Fångarnas barn*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Nationalencyklopedin. Tillgänglig: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Nationalencyklopedin> [läst 2007-04-26].
- Petersson, G. (2006). Närvarande mödrar och tillräckligt frånvarande fäder. Om socialtjänstens bedömningar av föräldrars omsorg. *Socialvetenskaplig Tidskrift, 1*, 51-65.
- Regeringens proposition 2002/03:53*. Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Save the Children. (1998). Working with children of prisoners. London: Save the Children.
- Seymour, C. (1998). Children with parents in prison: Child Welfare policy, program and practice issues. *Child Welfare, Sep/Oct98, Vol. 77 Issue 5*, 469-494.
- SOU 2000:77. *Omhändertaganden – samhällets ansvar för utsatta barn och unga*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Utrikesdepartementet. (2002). *FN's konvention om Barnets Rättigheter*. Stockholm: Utrikesdepartementet.

Brev till socialtjänstförvaltningarna

Hej!

Vi är två socionomstudenter, Veronica Svensson och Jessica Juringe, vid Institutionen för socialt arbete på Stockholms universitet som under vårterminen 2007 skriver C-uppsats. Vi har i vår uppsats valt att skriva om barn till frihetsberövade fäder och vi är intresserade av att komma i kontakt med socialsekreterare som har erfarenhet av att ha arbetat med dessa barn.

Barn till frihetsberövade föräldrar är en relativt osynlig grupp i samhället och det finns idag ingen befintlig statistik på hur många barn i Sverige som har frihetsberövade föräldrar. Uppskattningsvis är det mellan 8000-10 000 barn som är ofrivilligt separerade från ena eller båda föräldrarna på grund av frihetsberövandet. Enligt FN:s barnkonvention, socialtjänstlagen och föräldrabalken har barn rätt till båda föräldrarna utom då det strider mot barnets bästa. Båda vårdnadshavarna har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med så långt som möjligt tillgodoses. Vad händer när barnets föräldrar inte tar ansvaret för att tillgodose barnets behov av kontakt och umgänge med den frihetsberövade föräldern?

Enligt Barnombudsmannen är det samhället som har det övergripande ansvaret för att barn med frihetsberövade föräldrar ska kunna fortsätta ha en bra kontakt med sina föräldrar. Vem/vilka är samhället i detta fall? Socialtjänsten är en del i samhället och vårt syfte med uppsatsen är att undersöka på vilket sätt socialsekreterare arbetar med dessa barn. Hur uppmärksammas och synliggörs barnen och deras behov hos socialtjänsten? Hur upplever socialsekreterare att de kan bidra till barnets rätt till båda föräldrarna vad gäller umgänge och kontakt med den frihetsberövade fadern? Hur tänker och resonerar socialsekreterare kring barnets rätt till båda föräldrarna i dessa situationer?

För att uppnå vårt syfte har vi för avsikt att genomföra en kvalitativ studie genom intervjuer. Intervjuerna beräknas ta cirka en timme. Vi kommer att spela in intervjuerna på band, detta för att underlätta vårt arbete när vi ska skriva ner intervjuerna i textformat. Bandupptagningarna kommer efter examinationen av uppsatsen att förstöras. Personliga uppgifter såsom namn, ålder och arbetsplats kommer i den slutliga rapporten att aidentifieras.

Vi skriver detta brev med förhoppning om att få intervjua Er som har kommit i kontakt med och har någon erfarenhet av att ha arbetat med barn till frihetsberövade fäder. Vi är mycket tacksamma om Ni vill dela med Er av Era erfarenheter och kunskap. Vår tid att skriva uppsatsen är begränsad och vi vore tacksamma om Ni som är intresserade av att delta hör av Er så snart som möjligt. Har Ni frågor eller funderingar så är Ni välkomna att ringa eller maila oss:

Veronica Svensson, tel: 073-905 00 25 eller e-post: svensa@hotmail.com
Jessica Juringe, tel: 073-996 45 22

Med vänliga hälsningar

Veronica Svensson och Jessica Juringe

Intervjuguide

Bakgrundsinformation om intervjupersonen

- Befattning, ansvarsområden och arbetsuppgifter
- Ålder
- Antal verksamma år inom yrket (socialtjänsten)

Hur barnen uppmärksammas hos socialtjänsten

- Vilka erfarenheter har du från arbete med barn till frihetsberövade fäder?
- Hur får ni information om och hur kommer ni vanligtvis i kontakt med dessa barn?
- I vilken utsträckning upplever du att socialtjänsten kommer i kontakt med dessa barn?
- Finns det riktlinjer för arbetet med barn till frihetsberövade fäder? *Om ja, hur ser riktlinjerna ut? Om nej, tycker du att riktlinjer skulle behövas?*
- Hur uppmärksammas barnen i det dagliga arbetet – *(diskussioner i arbetsgruppen, temadagar, utbildning/kurser, föreläsningar?)*
- Anser du att socialtjänsten har ett ansvar för dessa barn? *Om ja, på vilket sätt och vad grundar du det på?*
- Upplever du att du har tillräckliga kunskaper för att bemöta och arbeta med dessa barn?
- Enligt en rapport från Kriminalvårdsstyrelsen och Socialstyrelsen från 1998 påpekas att socialtjänsten bör ha resurser, utarbetade metoder och beredskap att följa upp anmälningar från polis och åklagare – upplever du att socialtjänsten har denna beredskap?

Barns behov och föräldrars förmåga att tillgodose dessa

- Hur ser du på barns grundläggande behov av båda föräldrarna?
- Hur ser du på barnets omedelbara behov när fadern frihetsberövas?
- På vilket sätt upplever du att familjen påverkas av ett frihetsberövande?
- Vad anser du vara viktigt att berätta om och samtala med barnet om gällande frihetsberövandet av fadern?
- Hur görs bedömningar gällande den hemmavarande föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov av umgänge och kontakt med den frihetsberövade fadern?
- Hur ser du på faderns roll som frihetsberövad i utövandet av föräldraskapet?

Barnets rättigheter och rätten till båda föräldrarna

- Hur tänker och resonerar du om barnets rätt till båda föräldrarna när fadern är frihetsberövad?
- Anser du att det finns, och i så fall, i vilka situationer bör barnet inte träffa sin frihetsberövade fader?
- Socialtjänstens arbete med barn/ungdomar ska utgå från ett barnperspektiv och hänsyn ska tas till barnets bästa – vilken innebörd ger du dem i arbetet med dessa barn?

Möjligheter respektive hinder för kontakt och umgänge mellan barnet och den frihetsberövade fadern

- Vilka möjligheter till kontakt och umgänge mellan den frihetsberövade fadern och barnet upplever du att det finns inom socialtjänstens ramar?

- Vilka hinder till kontakt och umgänge upplever du att det finns?
- Hur ser du på lämpligheten att ett barn besöker sin pappa i fängelse?
- Hur upplever du att du kan bidra till att främja kontakt och umgänge mellan barnet och den frihetsberövade pappan? (I fängelset respektive under permissioner) *Vilka resurser och insatser är möjliga?*
- Hur tänker du och hur arbetar ni när fadern återvänder hem till familjen?
Uppföljning?
- Hur förhåller du dig om det uppstår situationer där mamman försvårar/motsätter sig att barnet ska ha kontakt med pappan?
- Hur ser du på socialtjänstens samarbete med kriminalvården och polisen kring dessa barn? *Finns det något samarbete, hur fungerar det, vad kan förbättras?*
- Finns andra viktiga organisationer/institutioner/vårdgivare som ni samarbetar med alternativt kan hänvisa familjen/barnet till?